

પરમાત્માને નમઃ :

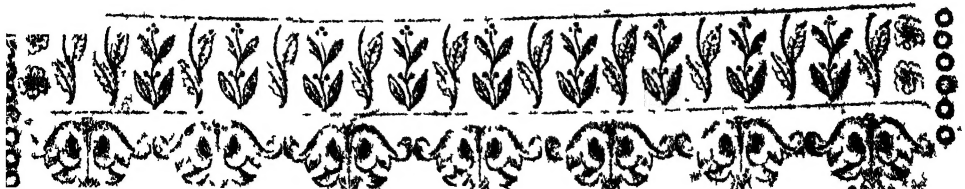
શ્રી નવિન.

લાલ અને કમળા.

અમદાવાદ—ધી હર્ષદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

મૂલ્ય રૂ. ૨ આર આના.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાબિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૮૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હાલ અને જમણા

વિષય ૬ : ૩

શ્રી.

પરમાત્માને નમ.

શ્રી નવિન.

નાલ અને કમળા

(મંસારિક નવલ. કહાણી.)

લેખક.

ગોવિંદલાલ બાલાભાઈ ચોકસી.

PUBLISHED BY
K. M. DOODHOWALA & CO.
KALUPUR—~~AMMEDABAD~~,
~~AMMEDABAD~~

સંવત ૧૯૬૩

સને ૧૯૦૬

આવૃત્તિ ૧ લી.

અમદાવાદમાં.

ધી “ હર્ષદ ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

મુલ્ય રૂકત ચાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી બોપીરાઈટ સંગ્રહ
૧૮૮૩
૧૮૮૩

આ બુક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર
કરાવી સર્વ હક છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર કેસવલાલ મગનલાલે
પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે માટે તેમની રજા
સિવાય કોઈએ છાપવું છપાવવું નહિ.

પ્રસ્તાવના.

મહારા વહાલા બાપુજી આ એક કલ્પિત નવલકા
કહાણી આપને માટે ખાસ લખી મેં જહાર પાડી છે.

આ નાવેલ જહાર પાડવાનો પ્રથમ અમારો હેતુ
એવો છે કે—

કેટલાક મનુષ્યો પોતાના વહાલા સગાઓને તથા દઈ
દગલખાણ બતાવનાર અને દગો દેનારના કૃદે કૃસાદ જઈ
આખરે પોતાની મીલકત અને જાત ખુવાર કરી પાછ-
ળથી પસ્તાય છે તેને માટે આપબાપુજીને આખેહુંખ
બોધ લાગે તેટલા માટે મેં આ નવલ કહાણી લખી બ-
હારી પાડી છે. તો તેમાંનો શ્રેષ્ઠશ્રેષ્ઠ શાર જુહુણ કરી ખુરા
રસ્તા વાંચકો તથા દેશે અને નિતિ રસ્તે દોરાવવા પ્રયત્ન
કરશે એવી મારી ખાસ બિનંતી છે.

ભાઈઓ! આ નાવેલ વાંચી, આ નાવેલમાંથી કેઈ-
પણ માણસે હું પોતેજ એમ સમજી એવા ઓચરણના
માણસે પોતાને માથે લેશે તો તેને માટે કત્તા નિર્દેશ છે
કારણ કે આ વાર્તા ખાસ કલ્પિત છે. એજ બિનંતી.

લી૦ સેવક.

ગોવિંદલાલ બાલાભાઈ. ચોકસી.

અમદાવાદ.

બ્રહ્મસ્થો ! શુ' તમો સ્ત્રી પુત્ર પુત્રીઓને પવિત્ર અને
પ્રેમી કરી ધરુ સંસાર સુધારવા આહો છો? જા
આહાતા હોતો

ગ્રાહક થઈ ખુશી થાઓ.

હર્ષદ-તરંગ.

(માસિક ચોપાન્યુ)

હર્ષદ (આનંદ આપનાર) તરંગ (લહેર) આ નામનું
માસિક ચોપાન્યુ આખા હિંદુસ્થાન ઉપરાંત આફ્રીકા વીજેરે
દેશોમાં બહોળો ફેલાવો પામેલું ગૂજરાતી ભાષાનું ઉત્તમ માસિક
દર ઇંગ્રેજી મહિનાની શરૂઆતમાં પ્રગટ થાયછે. જેમાં સૃષ્ટી
સૌંદર્ય, પડ વિકારોનું ચિત્ર, અલંકાર ઉક્તિના ભેદ, બતાવનારું
સાહિત્ય, પ્રકૃતી પ્રસંશા, આર્ય મહિલાઓનો ધર્મ, આધુનીક
ભગનીઓને બોધ, ખનીજ પદાર્થ જ્ઞાન, કાવ્ય વિષય, રસિકે
નોવેલ ઇત્યાદીક અનેક પ્રકારના ઘણાક વિષયો અનુક્રમ
આવે છે. આ માસિકને માટે વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ સહિત
રૂપિયો દોઢ રાખવામાં આવ્યો છે. આફ્રીકા વાલા પાસેશ્રી
ત્રણ આના વધારે રાખવામાં આવ્યા છે. વી. પી. સાથે
ભેટનું પોષ્ટેજ વધારે.

આ માસિકના ગ્રાહકોને સને ૧૯૦૭ ની સાલની
ભેટમાં હરિશ્ચંદ્ર નામનું નોવેલ આપવામાં આવશે.

નામ નોંધાવવાનું ઠંકાણું.

કેશવલાલ મગનલાલ, તંત્રી હર્ષદ તરંગ.

૬૦ કાળુપુર બહેરીપોળ સામે-અમદાવાદ.

લાલ અને કમળા.

પ્રકરણ ૧ લું,

દોહરો.

પ્રીત કરી કમળા થકી, સ્ત્રી તણ સંગાથ;
લાલયમાં લપટાઇને ફરતો પ્રીતે સાથ.

રાજનગર સહેરમાં એક ગૃહસ્થ કણ્ણી રહેતો હતો તેનું નામ માણેકલાલ હતું તેની ઉમર આશરે વીસ વરસની તેના માબાપ તેને નાનપણે જોડલે દસ વર્ષનો મુકી ગુજરી ગયાં હતાં. તે માણસ જાતે ચકોર ગણ્યો તેમજ શાણો હતો. દરેક કાર્ય કરવામાં પ્રવીણ હતો. કોઇ કામ કરવામા પોને નિષ્કળ નીવડતો નહિં.

માણેકલાલનો અભ્યાસ કરવામાં જીવ ઘણોજ સરસ હતો તેને અભ્યાસ કરવો ઘણોજ શરસ લાગતો હતો એટલે તેનું ચિત્ત બાણવામાં ઘણુંજ સારું હતું. માણેકલાલે પોતાની વીસ વરસની ઉમરમાં ગૂજરાતી સાત ચોપડાં શુધી જ્ઞાન મેળવ્યું. હતું તેથી માણેકલાલ હીસાબ કીતાબ પીગેરેનું કામ સારૂ જાણતો હતો. માણેકલાલ નીશાળે જતો તે વખતે તેને રમતનું કામ ઘણુંજ ખરાબ લાગતું હતું. પણ રક્ત તેનું ચિત્ત બાણવામાંજ હતું. પરંતુ તેનાજ મેહેલાનો રહેનાર તેને એક ખરાબ મિત્ર મળ્યો હતો. ને મિત્ર તેને દરરોજ ખરાબ આચરણે ચઢાવવા ચાહતો હતો. તેનું નામ મોહનલાલ હતું. મોહનલાલ મોનલાલ બંધસની તેમજ ઘણુંજ કુસંગમાં ચઢેલો હતો. પરંતુ માણેકલાલ તેને સારી રીતે જાણતો નહોતો કે આ માણસ ખરાબ ખરાબ આચરણનો છે, તેથી તે અણસમજમાં તેની સાથે ભોળવાઇ ગયો. અને તેની સાથે દરરોજ ફરવા જતાં શીખ્યો. મોહનલાલની સાથે બહાર

ફરવા જતો. ચારે તેઓની સાથે ફક્ત પાનસોપારી અને બીડીજ
 પીતો. અને બીજી બાજતો ઉપર તે બીલકુલ ધ્યાન આપતોજ
 નહિ. માણેકલાલને બીજી ખરાબ વાતો પ્રસન્ન પણ પડતી નહિ.
 તેથી તે તેઓ ખરાબ રસ્તે જતા તે વખતે તેમની સાથે જતો
 નહિ અને બાજુપર જઈ વેગજે બેસી રહેતો. પરંતુ મોહનલાલ
 એમ ધારતો હતો કે આ માણેકલાલ આપણી સાથે ફરવા આવે
 છે અને વ્યસન કરતો નથી, માટે ગમે તેમ કરી તેને વ્યસને
 ચઢાવવો એમ ધારી તેઓ સબળા કલાલની દુકાનમાં ગયા ત્યાં
 તેઓએ મદીરા (દારૂ) લીધો પછી એક ગ્લાસ ભરી માણેકલા-
 લને આપવા માંડ્યો તે વખતે માણેકલાલે તે લેવા સાફ ના
 પાડી છતાં પણ કુચ્છંદી દોસ્તદારોએ તેને માહામુશીબતે પણ
 એક ગ્લાસ આપ્યો અને પરાણે તેના મ્હોમાં રેડી દીધો. તેથી
 બીચારો મીત્રતાઈના હકમાં ગટ કરી ગયો. આ દીવસે માણેકલા-
 લને (દારૂ) ધણેજ ચઢી ગયો તેના શરીરનું ભાન બીલકુલ રહ્યું
 નહિ. અધુરામાં પુરા તેના મિત્રો મોહનલાલ અને બીજા બે હતા
 તેપણ બનેલા હતા તેથી ચારે જણુ રસ્તામાં અરબડીઆં ખાતા
 ચાલતા જવા લાગ્યા. માણેકલાલ આજ પેહલવેહેલો હતો તેમજ
 પૈસાદારનો દીકરો હતો, તેથી તેના ગજવામાં દશ રૂપિયા પડેલા
 હતા તેમાંથી તેમણે એક ગાડી ભાડે કરાવી તે ગાડીમાં બેસી
 તેઓ ચારે જણુ પોતાને ઘેર આવ્યા,

ઘર આગળ આવ્યા પછી માણેકલાલને બાર આંની નીશા
 કમી થઈ હતી. તેથી સેહેજસાજ અરબડીઆં ખાતો પોતાના
 ઘરમાં આવ્યો. તે વખતે ઘરમાં માણેકલાલની ઓરત રસોઈ કરતી
 હતી. પરંતુ માણેકલાલને નીશાના જોરથી એકદમ વધારે ભુખ
 લાગી હતી તેથી તે વખતે પોતાની સ્ત્રીને બેસુતમ ગાજો દેવા
 લાગ્યો અને તેની જીભ તોતડાવવા લાગી તે ઉપરથી તેની સ્ત્રી
 સમજી ગઈ કે ખરાબ દોસ્તદારોની સોખતમા આજ કાંઈ વ્યસન
 કરી આવ્યા હોય એમ લાગે છે. એમ ધારી માણેકલાલની સ્ત્રી
 બીચારી ચુપ રહી. અને બીલકુલ બોલી નહિ અને રસોઈ કર-
 વામાં સામેલ રહી. માણેકલાલે પોતાની સ્ત્રીને નરમ જોઈ તેથી
 વધીને બોલ્યો.

બેવકુફ હજી ખાવાનું તૈયાર કર્યું નથી.

મહાલક્ષ્મી—પ્રાણનાથ રસોઇ તૈયાર થવા આવી છે મને શામાટે ગાજો દોછો.

માણેકલાલ—તું ખાસ રીતે જાણે છે કે હું સાત વાગા અગાઉ ઘેર આવું છું છતાં કેમ રસોઇ તૈયાર રાખી નથી. ?

મહાલક્ષ્મી—આજ હું જરા આપણા પાડોશી ભગવાન કાકાના ઘરમાં રહેજ કામ હતું તેથી ગઈ હતી. માટે મને નાહક શા માટે રગડો છો.

માણેકલાલ—ત્યારે ભગવાનદાસના ઘરમાં જવાની શી જરૂર હતી મેં તને સાફ ચોખ્ખું કહ્યું છે કે ત્યારે મહારા ઘરના કામ શીવાય કોઈની પાસે અગર કોઈના ઘરમાં જવું નહિં છતાં તુ લોકોના ઘરમાં શા માટે જાય છે ?

એમ કહી માણેકલાલે મહાલક્ષ્મીને એક લાત મારી અને ચાર ગોડીમડાં ખવડાવી દીધાં છતાં પણ ખીચારી સ્ત્રીજાત બીલકુલ બોલી નહિં અને પ્રાણનાથ કરતી વખતે તેની પાસે જવા લાગી છતાં પણ માણેકલાલ તો નીશામાં ગર્ક થઈ ગયો હતો તેથી બોલ્યો ચાલ દૂર જ મારે ત્યારે બીલકુલ કામ નથી એમ કહી વળી એક લાત મારી. એટલે તેની સ્ત્રી બોલી.

પ્રાણનાથ—મહારો કાંઈ ચુન્હો નથી છતાં મને શા માટે મુંઝા-ઓછો ? મેં આપનું શું બગાડ્યું છે ?

માણેકલાલ—તું શું મારું બગાડતી હતી. તું ખીચારી મને શું કરવાની હતી. તું મહારા સામું કોણ બોલનાર છે. જ તહારો મીઠાજ છે તો તહારા મીઠાજ ઉપર હું આ ત્યારી પાડોશણુ “કમળા” થી પ્રીતી બાંધીશ હવે હું તને આખી જીન્દગી પર્યંત નહિ જ બોલાવું યાદ રાખજે,

મહાલક્ષ્મી—શું તમે કમળાથી પ્રીતી બાંધી છે ?

માણેકલાલ—આહા કમળાથી પ્રીતી બાંધી છે, બોલ શું કહે છે ?

મહાલક્ષ્મી—મહારે આપને શું કહેવાનું હોય પણ હુંકમાં હું આપને જણાવું છે કે “અસલતે અસલ છે અને કમઅસલતે કમઅસલ છે.” માટે પ્રાણનાથ જરા વિચાર કરજો અને

પછી પ્રીતી ખાંધને. તમે ખાણો કો એ વહી ગએલી છે. ખરાબ આચરણવાળી છે. નફ્ટ છે. પૈસા ખાનારી છે. આ-ખરૂં વિનાની છે ને હુંકમાં એટલુંજ કહું છું કે તમને તે ખુવારે કરનારી છે માટે જે કામ કરો તે પહેલાં વિચાર કરજો અને પછીથી આગળ પગલું બારજો.

માણેકલાલ—ચુપ હું તહારા કરતાં વધારે જાણું છું તું શું મને શીખામણ આપતી હતી. કમળા તહારા કરતાં હજારો દરજે સારી છે. અને તે તહારા હપર અત્યંત આહાય છે માટે સોગન ખાધને કહું છું કે તું આજથી તહારે નકામી છે.

આ પ્રમાણે માણેકલાલ અને તેની સ્ત્રી વચ્ચે ધર્માધર્મ કરતા હતા તેથી કમળાનું ઘર પાસે હતું તેથી કમળાએ આ વાત સાંભળી એટલે કમળા મહાલક્ષ્મીને કહેવા લાગી.

તમારે તહારું નામ બીલકુલ દેવું નહિં હું કાંઈ તમારી વાતમાં બોલવા આવી નથી તેમ હું કાંઈ તમારું નામ દેતી નથી છતાં તમે મારું નામ શા માટે દોછો જો વધારે બોલશો તો હું મારા આપને કહી દઈશ અને તેમાંથી ભારે વીખવાદ બધશે. આ પ્રમાણે કમળા બોલી એટલે માણેકલાલ બોલ્યો—

કમળા તમે શા માટે નાહક તસ્દી લો છો હું તેને સઘળું પુરું કરી આપું તેવો છું તમારે નાહક મગજ દુખાવાની કાંઈ જરૂર નથી નાહક તમારું કામળું મગજ તપી જશે અને તમે શીક થઈ જશો માટે તમે બીલકુલ બોલતાં નહિં. એ એની મેજે ભલે લવલવ કરે તમારે નાહક શા માટે બોલીને તસ્દી લેવી પડે છે. હું એ સઘળું હાલ ઠેકાણે લાવું છું.

કમળા—માણેકલાલ તમે કહો છો એ વાત સઘળી ખરી છે પરંતુ તમારી સ્ત્રી મહારૂં નામ શામાટે લે છે. મારું નામ કોઈ માણસ જાણે તો હું ફજેત થાઉં અને મારી આખરૂંના કાંકરા થઈ જાય માટે મહારૂં નામ ન દે તેવો બદોબસ્ત કરો નહિં તો હું તેને ખરાબ કરાવી નાંખાવીશ.

માણેકલાલ—અરે તું જોતો ખરી. હું તેને તેના પીઅર વીદાય કહું છું પછી કેમ છે? પછી આપણે હરેર કરીશું. એ

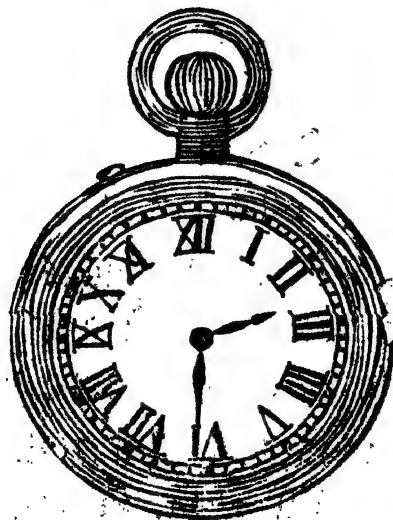
રડાના માહારા મ્હો આગળ શા બાર છે.

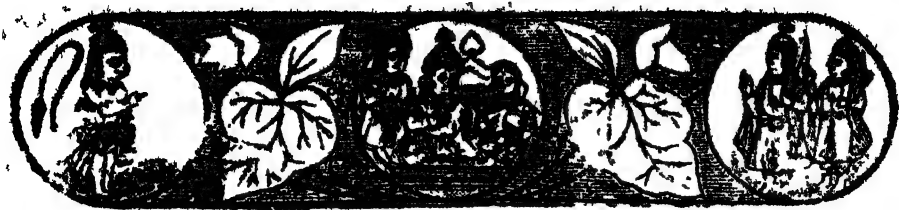
માહાલક્ષ્મી—ભલે તમારે મને મ્હારે પીએર મોકલવી હશે તો,
હું મારે પીએર જમ્મશ, પરંતુ મને નાહક હેરાન ન કરશો.
હું તો તમારા કુઝે બળી રહી છું.

આ પ્રમાણે તેની સ્ત્રી બોલી એટલે માણેકલાલે તેનો હાથ
જાલી તેને ધરમાંથી બહાર કાઢી મુકી અને કહ્યું,

જા તારે પીએર જવું હોય તો ચાલી જ નહિં તો વધારે
મારે ખાઈ જમ્મશ. માટે સીધી સીધી જમ્મશ તો ઠીક છે નહિં તે
ચઉદ્ધમું રતન આપવા મને શરજ પડશે.

આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે બીચારી માહાલક્ષ્મી પોતાના બેત્રણ
લૂગડા લઈ પોતાને પીએર જવા લાગી અને ડશકેડશકે રોવા લાગી
છતાં પણ તે નિર્દય પતિને જરા પણ દયા આવી નહિ—માણેક-
લાલના આપની દશ બાર હજારની ઇસકામત હતી તેથી તે હર-
રોજ ચઢાઉ મીનજમાં રહેલો હતો તેમ તેને મિત્રો પણ તેવા જ
ખરાબ મળ્યા હતા. વળી અધુરામાં પુરી કમળા સાથે તેને પ્રીતી
બધાઈ હતી તેથી તે મીનજમાં ને મીનજમાં દરરોજ રહેતો
હતો, તેથી પોતાની સ્ત્રીને વીદાય કરી પોતાના ધરમાં એકલો
મહાલવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

દોહરો.

માણેકલાલ પ્રસન્ન થયો, નિરખી કમળા નાર.

પુસ્તક ખુલે નેવલે, ક્યો નહિ વિચાર.

માણેકલાલ પોતાના ધરમાં એકલો રહેતો તેથી કમળાને તેની સાથે દરરોજ વાત કરવાને સારો પ્રસંગ મળતો હતો. તેથી કમળા એક દીવસ પોતાની બારીમાં આવી ઉભી રહી હતી તે વખતે માણેકલાલ પોતાના ધરમાં પુસ્તક વાંચતો હતો તેથી તેની દૃષ્ટી કમળા તરફ ગઈ તેથી એકદમ ચોપડી ખુરશી ઉપર મુકી પોતાના છબ્બમાં આવી ઉભો રહ્યો. અને તેની સાથે તેણે ઈશારત કરવા લાગ્યો એટલે કમળા મ્હો મલકાવી બોલી—

શા માટે શરમાયો છો, મારા ધરમાં કોઈ નથી જોસભેર બોલશો તો કોઈ જાતની હરકત નથી. અરે કદાચ કોઈ હોય તો પણ હું કાંઈ ડરી જાઉં તેમ નથી—

માણેકલાલ—તે ખરું પરંતુ તું મ્હારા પાડોશીની છોકરી છે એટલે મ્હારાથી એકદમ ઉતાવળથી કેમ વાત થાય.

કમળા—હું ગભરાતી નથી અને તમે શા માટે ડરો છો બેલાશક

જે બોલવું હોય તે ખુશીથી બોલો, હું તમારી છું તો મરી જઈશ અને ખુવાર બનીશ ત્યાં સુધી તમારીજ છું.

કમળા ખાસ જાણતી હતી કે માણેકલાલ પાસે પૈસા છે અને તે પૈસા મને જ ખવડાવશે. અને મ્હારી તેની સાથે પ્રીતી હશે ત્યાં સુધી તે તેની સ્ત્રીને પણ બોલાવશે નહિં અને હું ન્યાલ થઈ જઈશ માટે માણેકલાલ સાથે પ્રીતી રાખી પૈસો ખાઈશ તો હું આગળ જતાં નહાલ બની જઈશ, એ પ્રમાણે કમળા પોતાના મનમાં વિચાર ધારતી હતી. પરંતુ માણેકલાલના મનમાં તો જરા.

પણ તેમ નહોતું કે કમળાથી જુદાઈ રાખવી

તેમ ધારી માણેકલાલ તો તેને ખરા અંતઃકરણથી જ બો-
ધાવતો હતો. પરંતુ કમળાનો તેની સાથે કપટથી જ સંબંધ ધરાવતો
હતો તેથી એક દીવસ બોલી.

બહાલા આજ મહને તમારી હીરા કંડો પેહેરવા આપો તો
ધણું સાઈં કારણ કે આજ મારે જમવા જવું છે.

માણેકલાલ--હા ! ધણી ખુશીથી કોણે તમને ના કહી છે
હ્યો અત્યારે હાલ આપું એમ કહી પોતાની ઘરાણીની પેટી બોલી
તેમાંથી પાંસસો રૂપિયાની કિંમતની હીરા કંડો પોતાના છન્નમાંથી
ફેંકી તેથી કમળાએ પોતાની બારીમાંથી ઝીલી લીધી. પછી માણે-
કલાલના દેખતાંજ તેણે ગળામાં નાંખી અને પુછ્યું.

બહાલા મને આ કેવી દેખાય છે ?

માણેકલાલ--ઘણીજ સરસ દેખાય છે, પરંતુ તું જમીને આવે
એટલે તુરત મને આપી દેજો નહિં તો આવશે તો મહા
ભારે તકરાર થઈ જશે.

કમળા--મહારે ક્યાં તમારી કંડો રાખી મુકવી છે. હું તો જ-
મીને આવી કે તુરત તમને પાછી આપી દઉંશ. જાઓ
જાઓ શું આંમ અધીરા થઈ જાઓ છો.

માણેકલાલ--બહાલી મને ત્હારા ઉપર જરા પણ અધીરાઈ નથી
ને પરંતુ મહારા ઘરમાં તે જરા કે કાસીઅણ છે તેથી
મહારે પંચાત થઈ પડે તેમાં મહારે તને જરા ભાર
દઈને કહેવું પડ્યું છે સમજ.

કમળા--ભલે તમને મહારો અણુભરૂશો આવતો હોય તો રહેવા
દો. મહારે કાંઈ કામ નથી.

માણેકલાલ--અરે એ શું બોલી--મને ત્હારો અણુભરૂસો કોઈ દી-
વસ હોય ? શું આવાં ગાંડા ગાંડા બચતો મુખમાંથી
બોલે છે.

કમળા—હું તો તમને સહેજ કહેતી હતી કે જો એ કંઠી આગે છે કે નહિ ?

માણુકલાલ—સહેજ કહેતી હોય કે ખરું કહેતી હોય પણ મેં કં તને ના પાડી છે.

કમળા—નહિ વચનના તો સાચા લાગે છે.

એમ કહી કમળાએ આડું દોડું ફેસનાવી પટાવી માણુકલાલ પાસેથી હીરા કંઠી લીધી અને વિચાર ધાર્યો કે.....(સ્વગત) હવે આ હીરા કંઠી માણુકલાલને પાછી આપવી નહિ, અને ધીરે ધીરે તેને તદ્દન નીચેની મુકવો અને કહેવત અનુસાર તલમાં તેલ રહે નહિ તેવો ઘાટ લાવવો. કારણ કે તે મારા પ્યારમાં લપટાયો છે, એટલે પોતાની તમામ મીલકત આંધળો થઇ મને ખવરાવશે. અને હું ન્યાલ થઇ જઇશ, એમ ધારી એક દીવસ પોતાની ખારીએથી બોલી. બહાલા ધરની અંદર રહ્યા રકતા બહાર હવા ખાવા જઈએ તો ઠીક.

માણુકલાલ—બણીજ ખુશીથી તું કહે ત્યાં જઇએ.

કમળા—ત્યારે તમે પોળ બહાર ગાડી જોડાવી તૈયાર રાખો. એટલે આપણે બેસી રવાના જઇએ.

માણુકલાલ—બહુજ સારું. હું જાઉં છું. તું અડધા કલાકમાં પોળ બહાર આવી ઉભી રહેજે. હું ત્યાં ગાડી લઇ આવું છું. પછી આપણુ બંને જણુ હવા ખાવા જઇશું.

આ પ્રમાણે કહી માણુકલાલ દીવ્ય પોશાક સજ્જ માથે જરીની ભપકાદાર ટોપી પેહેરી રોશબંધ બહાર નીકળ્યો. અને અંગ ઉપર હજરોના દાગીના પેહેરી લીધેલા હતા. અને કમળા પણ આજકાલનો આછકસો યુરોપીયન લેડીઓના જેવો રોશ કરી અડધા કલાકમાં પોળ બહાર આવી ઉભી રહી. એટલે માણુકલાલ એકદમ રોશબંધ રબર ટાયરની ગાડી લઇ આવ્યો, પછી બંને જણુ બેસી ગયાં. અને ગાડીવાળાને હુકમ કર્યો કે ગાડી કાંકરીઆ બાજુ ચલાવ એટલે ગાડીવાને એકદમ ગાડી કાકરીઆ તરફ હાંકી.

પ્રકરણ ૩ જી.

દાહરો.

પ્રીત થકી પધારીઆં, હવા ખાવાને મારું;
નીશાથી ચકચુર બન્યો, થયો પાંશરો ઘાટ,

માણેકલાલ અને કમળા હવા ખાવા સારૂ ગાડી નેડાવી કાંકરીઆ ઉપર એક શાન્ત સ્થળ હતું ત્યાં આવી પોહ્યાં. આ જગો ઘણીજ રમણીય હતી. કોઈ માણસ આ જગોમાં થોડોક વખત આરામ લેવા બેઠું હોય તો તેને ત્યાંથી ઉઠવાનું મન કદી થાય નહિ. આ જગોની આગળ ઘણા વેલા હતા તેથી તે બાગ માણસને હેરત પમાડે તેવો હતો, તેથી માણેકલાલ અને કમળા બાગમાં આમથી તેમ ફરવા લાગ્યા.

કમળા—બહાલી, આપણે આવ્યે લગભગ બે કલાક થવા આવી હશે મારે ઘર તરફ જઈએ તો ઘણું સાઈ કારણ કે માહારી માં માહારી રાહ નેઈ રહી હશે.

માણેકલાલ—બહાલી આપણે આવીને કાંઈ પણ કામ કર્યું નથી અને તમે જવાની વાત કરો છો તે શું સાઈ કે ?

કમળા—ત્યારે તમે કેમ ઉતાવળ કરતા નથી. વખત છે હું ઘેર મોડી જઈ અને મારા પીતા લઢે તો આપણને આગળ માહા હસ્કત પડે.

માણેકલાલ—અરે જે થનાર હશે તે થશે, બેસ તો ખરી. (એમ કહી પોતાના ગજવામાંથી ઉંચી જાતની (દારની) ખાટલી કાઢી બોલ્યો) બહાલી લે આ સરખત પીતારા મારે હું ખાસ લાવ્યો છું.

કમળા—(જાણી જોઈને) ઉહુહુહુહુ એ તો મને ખીલકુલ પ્ર-
સન્ન નથી, તમે મને એનું નામ દેશોજ નહિં. મને
એ વાત ખીલકુલ સારી લાગતી નથી, માટે નીશાનું
નામ તો દુર જ કરી નાંખો,

માણેકલાલ—ગાંડી જેતા ખરી કેવો સરસ લાગે છે એક વખત
પી જો અટલે તને ખબર પડશે. તે કાંઈ જીન્દગીમાં
નહિં પીધો હોય એવો સરસ છે, જો ખરાબ લાગતો
હોય તો આજથી તું મને કહેજે તો આપણે બંધ
કરી દઈશું.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરી માણેકલાલે (દારૂ) ની બાટલી
ખોલી તેમાંથી બે ગ્લાસ ઉપરા ઉપરી કમળાને આપ્યા અને એક
ગ્લાસ પોતે ઠોક્યો પરંતુ તેઓમાંથી કોઈને નીશા ચઢી નહિ તે-
થી બીજા બે પ્યાલા ભરીને કમળાને આપ્યા અને દોઢ પ્યાલો
પોતે પીધો. કમળા તો દરરોજ (દારૂ) પીતીજ હતી તેથી તેને
જરા પણ ચઢ્યો નહિ પરંતુ માણેકલાલ શીખાઉ હતો તેથી તેને
હૃદયી જાદે ચઢી ગયો તેથી લવારી કરવા લાગ્યો. કમળા પોતાના
હૃદયમાં ખરાબર સમજી ગઈ કે, આ લાલને ખરાબર નીશા ચઢી
છે વળી તેની પાસે હજારો રૂપિયાનો માલ છે. માટે, જો
આ વખતે લહેરમાંને લહેરમાં જો માગીશ તો તે મને જરૂર આ-
પશે અને ત્હારે ઠીક થઈ પડશે, માટે માગવું એજ સાચું છે એમ
ધારી બોલી—

બહાલા, મને આ તમારી મોતીની કંઠી આપો તો ઘણું
સાચું કેમકે મારી ડોકમાં હાલ ખીલકુલ જણુસ નથી હું તદ્દન પ્ર-
રાબ દેખાઉં છું માટે મને આપો—

લાલ—ઓહો ! બહાલી તારાથી શું ચીજ વધારે છે, બોલ શું
જોઈએ છીએ.

કમળા—તમારી કંઠી આપો. એ કંઠી મને સરસ લાગશે.

લાલ—લે (એમ કહી ગળામાંથી કંઠી કાઢી આપી) બહાલી
ત્હારે માટે તો આ જીન્દગી ખરાબ કંઈ તો પણ એ

હું છે. એક સમે તું મારો પ્રાણુ માગે તોપણ આપવાને તૈયાર છું, કંઠી શું ચીજ છે કંઠી તો કંઈજ નથી, બહાલી ખુશીથી પેહેર માહારી. પાસે હજારો ઢાગીના છે, જ આવતી કાલે હું તને મહારા સોનાના સાકળાં આપીશ, પરંતુ તું મહારા હુકમમાં રહીશતોજ.

કમળા—આ શું બોલો છો મેં ક્યે દીવસે તમારો હુકમ ન માન્યો અને ક્યે દીવસે હું તમારા સાંમું બોલી, બહાલા આ શું બોલો છો તમારા સાંમું તે હું બોલી શકું ? હું કાંઈ એવી મુર્ખ નથી કે તમારા સાંમું બોલી શકું.

લાલ—તો બસ છે માહારા કલ્લામાં છું એટલે બસ છે.

કમળા—પ્રાણુનાથ હું આપના કલ્લામાં નહિ રહું તો કોના કલ્લામાં રહીશ, મારો પતિ તો ખીચારો આપની તેહેનાતમાં રહેવા ખુશી છે, આપ જેમ કહેશો તેમ કરવાને તૈયાર છે પરંતુ મને ફક્ત મારા માંબાપનો ડર છે. મારા મા બાપ ન હોય તો મહારે કોઈ પણ જાતની હરકત પડે તેમ નથી.

લાલ—બહાલી તું મહારી ' એ મને ખાસ ખબર છે. મને તારો પુણું ભરસો છે.

કમળા—પ્રાણુનાથ વાતોમાં ને વાતોમાં વખત વીતી જવા આવ્યો છે, ચાર કલાક આવ્યાને વખત વીતી ગયો છે. મોડી જમણ તો મારા ઘર આગળ મહા પંચાત થઈ પડશે માટે ઘેર જલદીથી જમણે તો ઠીક.

આ પ્રમાણે વાત કરી માણેકલાલ અને કમળા બંને માડીમાં ચઢી બેઠાં, માણેકલાલ જાસ્તી નીશામાં હતો પરંતુ કમળી હિંમત વાન હતી તેથી બેઘડક ગાડીમાં બેઠી અને માણેકલાલને સંભાળીને બેસાડ્યો અને તાબડતોબ પોતાના ઘર તરફ આવ્યા. કમળી ગાડીમાંથી નીચેઉતરી માણેકલાલ નીશામાં હતોતેથી ગાડીવાળાને ચાર આના વધારે આપવાના કહી માણેકલાલને ગાડીવાળા સાથે તેને ઘેર પોચતો કરાવ્યો. અને પોતે પોતાના પતિને ત્યાં ખારોખાર

ચાલી ગઈ એટલે પોતાના પીએરવાળા એમ જાણતા હતા કે કમળી પોતાને સાસરે ગઈ છે અને સાસરાવાળા જાણતા હતા કે કમળી તેને પીએરથી હજુ આવી નથી, આ પ્રમાણે બંને તરફ જાણતા હતા તેથી કમળીની વાત છુપી રહી હતી તેથી કમળી શાંણી સીતા થઈ પોતાના સાસરાના ઘરમાં ધુસાઈ ગઈ અને પોતાના કામમાં વળગી, પણ માણેકલાલને ગાડીવાળો અરમ્મડીઆં સાથે તેને ઘેર પુછતો પુછતો મુકી આવ્યો, આખા મેહેલાના માણસો સારી રીતે જાણી ગયાં કે માણેકલાલ (દાર) પીને આવ્યો છે. પરંતુ માણેકલાલ લઢવાડીઓ હતો તેથી કોઈ પાડોસી બોલી શકતું નહિ પરંતુ સર્વે સારી રીતે જાણતા હતા કે માણેકલાલ છાકટો થઈ ગયો છે—

પ્રકરણ ૪ થુ.

દાહરો.

ગામ જવાને નીકળ્યા, બન્નો પ્રીતે સાથ;
દાગીના લઈ નીકળ્યો, લાલ પોતે સંગાથ.

જે દીવસે પ્રાતઃકાળ થયો એટલે કમળા પોતાના સાસરેથી પોતાને પીએર આવી. કમળીનો જીવ માણેકલાલ તરફ ખેંચાતો હતો તેથી કમળીને પોતાને સાસરે ખીલકુલ ગમતું નહોતું. તેથી સવાર થઈ એટલે એકદમ ચાલી આવી. કમળી આવી તે વખતે માણેકલાલ પોતાના ઓટલા ઉપર દાતણ કરતો હતો તેથી બંને જણાએ ઓંખ સમસા ચલાવી, એ ઓંખ સમસામાં બંને જણ એમ સમજી ગયાં કે કોઈ કોઈને કોઈ પણ જાતની હરકત થઈ નથી. આ પ્રમાણે સમજ્યાં હતાં. તેથી કમળા પોતાના પીએર આવી પોતાની માતા આગળ ડાહ્યાપણુ ભરી વાતો કરવા લાગી. કમળા કપટથી વાતો કરતી હતી તેથી તેની માતા બીચારી શું

જાણે કે આ કેમ વાતો કરે છે કે કેમ વાતો નથી કરતી, કમળા તેની સાથે વાતો કરતી હતી પ્રથુ તે વખતે તેને તે બીલકુલ સાફ લાગતું નહોતું કારણ કે માણેકલાલ સાથે વાત કર્યા સિવાય તેને સંબંધ ખરાબ લાગતું હતું તેથી માળ ઉપર આવી પોતાની આરીમાં ઉભી રહી અને એક ખુખારો કર્યો એટલે માણેકલાલ પોતાના છળમાં આવી ઉભો રહ્યો, માણેકલાલ આવ્યો એટલે કમળાએ એક મીઠાઇનું પડીકું તેની સામે નાખ્યું તેથી માણેકલાલ એમ સમજી ગયો કે કમળા મને ચાહાય છે. એમ ધારી પોતાના હૃદયમાં હૃદયી જાદે ફલાવવા લાગ્યો અને બોલ્યો.

કમળા આપણે હાલમાં એક બે માસ છુપા રહીએ તો ધણું સાફ કારણ કે આ લોકોના તાબામાં રહી છુપી રીતે વાત કરવી અને મોજ મારવી મને દુરસ્ત લાગતું નથી માટે બે માસ અલગ રહીએ તો ધણું સાફ.

આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે કમળા બોલી-હાલા આપણે જુદા રહીશું એ વાત તો ખરી પરંતુ આપણા દીવસો શી રીતે સારી રીતે ગુમાવીશું, માટે તમે તમામ દાગીના સાથે લઈ લેશો તો આપણને ત્યાં સારી મજા પડશે.

આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે માણેકલાલે સર્વ દાગીનાની પેટી આખી ઉઠાવી લીધી અને તે લઈ મેહેલા બાહાર આવ્યો અને એક ગાડી બાંડે કરી પછી કમળા પોતાના માથાપને સાસરે જમાનું જવાનું કહી ચાલી આવી અને માણેકલાલે ગાડી જોડાવી હતી તે ગાડીમાં આવી બેસી ગઈ પછી બંને જણા એક માંના રમણીય ગામડામાં ગયા. પોતાની સાથે એક તોકર તથા એ રસોઇઓ રાખ્યો કારણ કે ત્યાં તેઓને બીલકુલ હરકત પડે નહિં.

ગામ આવ્યા પછી માણેકલાલ અને કમળા ધણીધણીઆંણી મીઠક રહેવા લાગ્યાં, કોઈ તેમને પુછતું તો તેઓ તેમને ધણીધણીઆંણી છીએ, એવો જવાબ આપતા હતા, તેથી કોઈના મનમાં જરા પણ વેહેમ આવતો નહિં. અને બંને જણ ખુશીની સાથે ગાંમડામાં રહેતા.

માણેકલાલ અને કમળા ગાંમડામાં લગભગ છ માસ સુધી

રહ્યા. છ માસ સુધી તેઓ ગાંમડામાં રહ્યા હતા તેથી કમળાના ધરં આમળ તેમજ તેના સાસરે શોધમ શોધ થઈ રહી હતી. કમળાને શોધવામાટે કમળાના માળાપે તેમજ કમળાના સાસરાના ધરનાંએ ધણી રૂપિયા ખરચ્યા, પરંતુ કોઈ પણ ઠેકાણે તેનો પતો લાગ્યો નહિ. તેથી છેવટે સવળાં આશા મુકીને બેશી રહ્યા, વળી માણેકલાલ પણ ચહેરમાં નહોતો તેથી તેઓને થોડો થોડો વેહેમ લાગ્યો કે, માણેકલાલ અને કમળા બંને ઉપડી ગયાં હશે. એમ તેઓને ખરોખર ખાત્રી થઈ તેથી કમળાની આશા તજી દૂધ ધણી મેહેનત કરી જેમના તેમ બેશી રહ્યાં.

છ માસ ગામડામાં રહ્યા ત્યાં માણેકલાલને લગભગ હજાર રૂપૈયાખર્ચ થયા હતા અને નવ હજારના દાગીના તેની પાસે વધ્યા હતા. તે દાગીના વપરાવવા માટે કમળાની દાનત બગડી હતી તેથી બોલી--

.હાલા, આવા નાંના ગાંમડામાં રહ્યાં કરતાં કોઈ મોટા શહેર માં જઈએ તો ઠીક. કારણ કે આવા ગામડામાં મને રહેવું ખીલ-કુલ પસંદ પડતું નથી.

માણેકલાલ—ઓહો એમાં શું છે. ચાલો મોટા શહેરમાં જઈએ.

આ પ્રમાણે વીચાર કરી બંને જણા નાના ગાંમડામાંથી મુંબાઈ જેવા વીસાબ શહેરમાં ગયા ત્યાં એક અત્યુત્તમ મકાન ભાડે રાખ્યું અને તેમાં બંને જણા એક શેઠીઆ માફક રહેવા લાગ્યા. અને દરરોજ અવિચાર્યું ખર્ચ કરવા લાગ્યા. બે વર્ષમાં નવ હજારના દાગીના વટાવી નાંખ્યા અને છેવટે પોતાની પાસે કાંઈ રહ્યું નહિ એટલે તેને ચિન્તા થવા લાગી, માણેકલાલ લાલછ ક-કરતો હતો તેથી તેનાથી નોકરી પણ કોઈની થઈ શકતી નહોતી. તેથી પૈસા થઈ રહ્યા એટલે કમળી સમજી ગઈ કે આ લાલ છુખા મની ગયા છે હવે આની પાસે રહેવામાં કાંઈ માલ નહીં. ધારી માણેકલાલને કહેવા લાગી--

તમે નોકરી કરી પૈસા લાવો તો હું તમારા બેગી રહું અને જો તેમ ન કરવું હોય તો મને સાદ સાદ ના પાડી દોકે હું મારા રસ્તે ચાલી જઉં.

માણેકલાલ—હાલી, આ ત્હારી પાસે માહારી કંઠી છે અને

વળી તોહારા દાગીના પણ તોહારી પાસે છે. લગભગ બધા મળીને ત્રણ ચાર હજારના દાગીના તોહારી પાસે છે છતાં તું મુને નોકરી કરવા જવાનું કહે છે એ વાત શું સારી કે ?

કમળી—ના માહારા દાગીના હું નહિ વટાવું માહારો દાગીનો માહારે વટાવવાનો ખીલકુલ નથી સમજ્યા—પાલવે તો રાખો નહિં તો મને રજા આપો, મહારે કાંઈ તમારા આપની ઓશીઆળ નથી.

માણેકલાલ—અરે આ તું શું કહે છે. મેં તને દસ ચાર હજાર રૂપિયા ખવડાવ્યા છતાં તું મને ખુરી વખતમાં સાંહાય નથી કરતી અને તું નોકરી કરવા જવાનું કહે છે.

કમળા—ત્યારે નોકરી કરવા જવું હોય તો જ નહિં તો મહારે કાંઈ એવી જરૂર મથી.

માણેકલાલ—બસ હવે માહારી સાથે ત્યારે સખંધ નથી રાખવો બસ થઈ રહ્યું. તું પૈસાની જ સગી છે કેમ ? તે મારી પૈસાની ખાતરજ દોરતી બાંધી હતી ?

કમલી—એક વાર નહિં પણ હજારવાર પૈસાની ખાતર. શું ત્યારે ગુલામગીરી કરતાં હધશું કે ? ગાંઠના પૈસા ખર્ચવા માટે કદી નહિં હું તો મારે આ ચાલી જઈ.

એટલું કહી માણેકલાલને રજાતો મુકી કમળી ત્યાંથી એક દમ ચાલી નીકળી અને પોતાને દેશ આવી અને માણેકલાલ ત્યાં જ રજાતો રહ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

દાહરો.

લાલ ફરિયા પરદેશમાં, પાસે નવ રહી પાછ;
સીએ પત્ર લખી અને આપી ધીરજ સધ.

કમળીના ઘેર આવ્યા પછી કમળીને તેના માતાપીતાએ પુછ્યું કે તું આટલા દીવસ ક્યાં ગઈ હતી, ત્યારે તેણે કહ્યું માતાજી મને આપણો પાડોસી પેલો માણેકો ફાસલાવીને પરદેશ લઈ ગયો.

હતો અને ત્યાંથી મને આવવા દેતો નહોતો તેથી મારાથી આવી શકાયું નહિં માતાજી મ્હારો જરાપણ વાંક નથી, વાંક સધળો એ મારા રોયા માણુકાનો છે મારો રોયો મને ત્યાં દરરોજ કેદની માફક રાખતો હતો એક જરા પણ છુટી મુકતો નહોતો, માતાજી જો તેણે મને છુટી મુકી હોત અને મારા ઉપર વધારે જાપતો ન રાખ્યો હોત તો હું તમારી પાસે ક્યારનીએ આવી હોત પણ શું કહું કે મને માગ રોયાએ રોકી રાખી, તે સાંભળી તેની માતા બોલી—

ત્હારે શા માટે તેની સાથે જવું પડ્યું ?

કમળી—માતાજી મારો રોયો મને પરાણે ગાડીમાં ધાલી લેઈ ગયો હતો, મારૂ અબજાતું તેની પાસે શું જોર ચાલે.

તેની માતા બોલી—કાંઈ શીકર નહિં બેહેન, મારો રોયો નખો દીયો એ કયે ગામ છે એ તું મને કહે કે હું તેની ધુળ કાઢી નાંખું.

કમળી—માતાજી તે તો પ્રેમનગર કરીને દેશ છે ત્યાં રહે છે. હવે તેની પાસે પૈસા આવી રહ્યા છે તેથી તેણે મને જવા માટે કહ્યું, તેને ખાવાની પણ ભારે હરકત પડે છે. અને હવે તે ઘણીજ ખુરો હાલતમાં છે.

આ પ્રમાણે કમળી તેની માતાને વાત કરતી હતી તેથી માણુકલાલની સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી તેથી તે ખીચારી અત્યંત જાળવા લાગી ને તેને માટે ઘણો જીવ બાળવા લાગી અને કમળીની અને તેની માતાની વાત એક ચીતે સુણવા લાગી.

કમળીની માતા—બેહેન તું કહેતી હોય તો તારા બાપને કહી હું તમને પ્રેમનગર મોકલું અને કહેતી હોય તો તેને જેલમાં મોકલાવી દઉં.

કમળી—ના માતાજી એને તો પ્રભુએજ સજા કરી છે માટે એ એટલું બધું કરવાની આપણે કાંઈ જરૂર નથી. હવે કરવાથી આપણને કાંઈ શાયદો નથી, એને એટલી સજા પરમેશ્વરે કરી છે તે બસ છે.

તેની માતા—ત્યારે બહેન હવે તું ખરાખર નિતિથી ચાલજે

હવે તું કાંઈ દિવસ જુલ કરીશ નહિ અને તારા બા-
પની આબરૂને ખલેલ લગાડીશ નહિ.

કમળી--માતાજી હું કાંઈ દીવસ જાઉં એવી નથી પરંતુ તે મા-
રોએ મને ફાસલાવી પટાવી લઈ ગયો એટલે શું કરું.

આ પ્રમાણે વાત થઈ એટલે તેની માતા તથા તે પોતાના
કામે વળગી પડ્યાં. પણ માણેકલાલની સ્ત્રી માણેકલાલ માટે આ
વાત સાંભળી અતિશય ચિન્તા કરવા લાગી અને વિચાર ધાર્યો કે
પ્રેમનગરમાં મારા પતિને એક કાગળ લખીશ તો ઠીક થઈ પડશે
એમ ધારી નીચે પ્રમાણે કાગળ લખવા બેસું.

શિર છત્ર પ્યારા પતિની પવિત્ર શેવામાં

માહારા શિરના મુગટ, મારા પ્રાંજીથી પણ અધિક બહાલા
તમે આ અધરીત પગલું કેમ ભર્યું હશે ? આ પગલું ભરતાં પે-
હેલાં આપને વિચાર કેમ પ્રથમ નહિ આવ્યો હોય ? આપને પ્રદેશ
જઈ શા માટે રૂખ વેઠવું પડે છે, ઘર આગળ રહી. નિતિથી ચા-
લી, જેવી રીતે તમેએ પરાઈ સ્ત્રીના પ્રેમમાં દીલ કર્યું છે તેવી
રીતે જો કદાચ પ્રભુમાં ચીત રાખી તેમનુંજ સમરણ કરી તેમના-
માંજ પ્રેમ રાખ્યો હોય તો પ્રભુ તમને કેવી સારી દશામાં લાવી
મુકે ? ખુદી વધારે, તન દુરસ્તી રાખે, પૈસા પ્રાપ્ત થાય, માણસ-
ની વૃદ્ધી થાય, કોઈ પણ જાતનો ભય રહે નહિ અને સદા આ-
નંદમાં દીવસ નીર્મળ થાય. તેવી સ્થિતિમાં લાવી મુકે, પરંતુ
તમે અનિતી રસ્તો જાણ્યો છે એ એથી કેવળ ઉલટુંજ છે માટે
ઘેર આવી માહારા કહેવા પ્રમાણે વર્તો કે પ્રભુ સર્વ પ્રકારે સુખ
પ્રાપ્ત કરે, બહાલા વધારે શું લખું સાંભળો--

હરિગિત છંદ.

પ્રિતમ તમે પરનારીના, સહવાસથી દુખી થયા;
શું આદરી મનમાં તમે, પરદેસમાં ચાલી ગયા.
પરનારીની પ્રીતી થકી, દુઃખી તમે ઘણા થાઓ;,
એ શું લખોને સારું લાગે, દુઃખી શાંતે તમે થાઓ.

ક્રમળી મળી કુખળ તમોને, છેતર્યા છુપી રીતે;
 મેં જાણ્યું નહિં કૃત્ય તેહનું, મુજ અખળાને ચાહા પ્રીતે.
 વહાલા હવે મન ધારીને, આવોને પ્યારા દેશમાં;
 આ દાશી પર નીંધા કરી, તમો નવ રહો વિદેશમાં.
 તમ માટે પ્યારા મન મારું, નિત્ય ઘણું અકળાય છે;
 પણ શું કરું લાચારજી, એ શંખણી લમરણ છે.
 નાણું તમે નિત્ય નવ વિચારી, વાપરું પ્રીતે કરી;
 પણ નવ વિચારું મન વિષ, કુલટા થકી પ્રીતી કરી.
 પ્રીતમ તમે પરનારીની, પ્રીતીમાં વહાલા ક્યમ ગયા;
 શું આદરી મનમાં તમે, અળગી કરીને દુર થયા.
 પ્યારા પ્રીતમજી તમવિના, મને ગાઠતું નથી દેશમાં;
 માટે તમો નીંધા કરી આવો ને પ્યારા પાસમાં.
 મને દુઃખ ઝાઝુ તમવિના, અહિં થાય છે હું શું કરું;
 વહાલી ઉધર નીંધા કરી, દુઃખ ટાળો પ્યારા પાંધરું.
 લહી લોહી લુસી છુટા મુકી, આવી કુલટા દેશમાં;
 મુઠ્યા રખડતા આપને, વિચારો પ્યારા વિદેશમાં.
 બધી મુડી ખોઈ માલ ખોયો, કુખળ તણાવળિ સંગમાં;
 એ ધ્યાન દધને મન વિચારી, ધર આવો ભલા રંગમાં.
 હૃદ થઈ હલકા પડ્યા, વળી આખર ચાલી ગઈ;
 પૈસા ગયા વળી જાત ખોઈ, જાતે પણ દુઃખી થઈ.
 અખળા તણા સામું નીહાળી, દીલ દયા કાંઈ લાવીને;
 પધારો પ્યારા પ્રીતથી, સઘળું વિશારે નાંખીને.
 મને દુઃખ મનમાં થાયછે. અરે પ્રાંણ પ્યારા તમવિના;
 તે ટાળોને જલદી પધારી, મુખ સ્થાપો પ્રાંણના.
 પ્રીતમ હવે હું શું લખું, વિવંશ આથી હરધી;
 સમજી તમોછો શાંમળા, અખળા હુ તો મનમાં રડી.
 મુજ દાસીતું તમો દુઃખ ભાગી, મુખી પ્યારા થાઓને;
 આનંદથી રહી નિત્ય પ્યારા, પ્રભુ પ્રિતે ચિત ચાહોને.

આહારા વહાલા પ્રીતમ હું આપને શું વધારે લખું, આપ સ-
 મજી છે એટલે હું વધારે લખવાને કાંઈ જરૂર ધારતી નથી ભલે
 કુસંગની સંગતથી એક વખત એમ થયું શીકર નહિ પ.

રંતુ આપ હવે જલદી ઘેર પધારી સ્વધર્મમાં સાંભેલ રહી સદા
આનંદમાં દીવસ નિર્મગ્ન કરો કે પ્રભુ તમારા પર સદા પ્રીતી
રાખે, ટુંકમાં એજ,

લી. આપની દાસી,

મહાલક્ષ્મીના

પ્રણામ.

આ પ્રમાણે પત્ર લખી ટપાલમાં નાંખ્યો બાદ પોતે પોતાના
પતિના બળાપા કરવા લાગી. વળી પોતાને ખાવાને માટે સાધન
નહોતું તેથી ઘરનું પરચુરણ કામ કરવા લાગી. કારણ કે માણેક-
લાલ ઘરમાંથી તમામ દાગીના લઇ ગયો હતો તેથી તેને અત્યંત
દુઃખ હતું છતાં પણ ખીચારીએ પોતાના પતિ માટે અત્યંત જીવ
બાળી ઉપર પ્રમાણે પત્ર ખીડ્યો--

માહાલક્ષ્મી એકલી હતી તેથી ખીચારી તેઓ તેના પતિની
ચુરાશ બોલતા તોપણ એકપણ શબ્દ બોલતી નહીં. કમળીના માંબાપ
બોલતા તોપણ એક પણ શબ્દ બોલતી નહિ. કમળીના માંબાપ
અને કમળી એવાં તો નીચાં અને ખરાબ હતાં કે જે વાત લખ-
વાને ઘણોજ વખત વીતી જાય તેમ હતું. પરંતુ એટલુંજ કે તેના
માંબાપ પણ કમળીને ખરાબ રસ્તે દોરવાની મદદ કરતાં હતાં
તેથી કમળી પણ ખરાબ રસ્તે જતી અને લોકોના પૈસા પ્રપંચ
કરી પડાવતી.

પ્રકરણ. ૬ ટું.

ઢાહરો.

દુઃખ પડ્યું પરદેશમાં, ગલરાચો તત્કાળ;
પત્ર મળ્યો વાંચી પછી, આવ્યો પાછો દ્વાર.

માહાલક્ષ્મીનો લખેલો પત્ર માણેકલાલને ત્રીજે ચોથે દીવસે
મળ્યો તે પત્ર તેણે ત્વારીથી ફાડ્યો અને અમ ધાર્યું કે
ત્ર મને મારી વહાલી કમળીએ લખ્યો હશે કારણકે

અહિં દુઃખી હાલતમાં છું. તેથી તેણેજ લખ્યો હશે એમ ધારી
હરખાતો હરખાતો ફેડ્યો.

પત્ર ફેડી વાંચવા લાગ્યો અને લખીતંગ મહાલક્ષ્મી એવાં
શબ્દો વાંચ્યાં એટલે તેને ધણુંજ શરમ ભરેલું લાગ્યું અને ધાર્યું
કે મારી સ્ત્રી મને અસહ્યથીજ કહેતી હતી કે “અસહ્યે અસહ્ય
છે અને નકલ તે નકલ છે” એમ કહેતી હતી છતાં જીવન-
નીના તોરમાં તણાઈ જઈ મેં ન માન્યું અને એકદમ ખુવાર
બની ગયો. બાંપુકી મુડી ગુમાવી બેઠો. આખર પણ ખરાબ કરી
બેઠો. હવે હું શું ગઢો લઈ તેની આગળ જાઉં તેની આગળ ગયા
કરતાં સમગ્ર પિતાને ભોગ આપવો વધારે સાઈ છે કારણ કે મને
પાપીને તે સજ્જન લાયક છે. પણ અરે ! હું ગયો એટલે બીચારી
સ્ત્રીની ખુરી વલેજ સમજવી. હુંતો કદાચ મારા જીવથી જઈશ
પરંતુ તે બીચારી આખી જીન્દી દુઃખી થશે માટે તેના કરતાં
ધર આગળ જવું અને તેના લખવા પ્રમાણે નિતિથી ચાલવું વધારે
સાઈ છે. તેણે પણ બીચારીએ મારી સાથે લગ્ન સબંધ બાંધી શું
સુખ ભોગવ્યું છે ? તેણે મારી સાથે વાત સરખી પણ કરી
નથી માટે સ્ત્રીનો નીસાસો લીધા કરતા અને કમોતે મરવા કરતાં
પ્રભુ પાસે મારી માગી દેશમાં જવું અને નિતિથી ચાલવું એ હું
હજાર દરજ્જે સાઈ માતું છું પરંતુ હાલ મારી પાસે કાંઈપણ અમ-
વડ નથી, શી દીક્ષિ દેશમાં જવું ? પૈસા ક્યાંથી લાવવા. ઓછામાં
ઓછા પચીસ રૂપિયા તો જોઈએજ તે શિવાય તો જવાયજ નહિ.
પણ કાંઈ નહિ આ ધરમાં પરચુરણ સામાન પડ્યો છે તે શા
કામનો છું તેના મને પંદર રૂપિયા લગભગ ઉપજશે એમ લાગેછે.
માટે ઘેર જવાની તો સગવડ તો મશેજ માટે ચાલ જીવ સામનને
વેચી નાંખું અને રૂપિયા લાવું.

એમ ધારી બજારમાં સામાન ઉચકી ગયો અને પોતાનો
સધળો સામાન પંદર રૂપિયામાં વેચી નાંખ્યો. અને રૂપિયા ભેઠ
પોતાના ઉતરે આવ્યો અને હિંમત ધરી સ્ટેશને આવી ટીકીટ
કરાવી ગાડીમાં બેસી ગયો, પછી થોડીક વારમાં ટ્રેન ઉપડી મધ્ય

લગભગ બે અઢી દીવસે માણેકલાલ પોતાને દેશ આવ્યો.
પોતાની સ્ત્રીની પાસે જવાને તેને શરમ લાગતી હતી તેથી ગભ-

શયો; પોતાની થયેલી ભૂલ નજર આગળ આવવા લાગી; પોતાના પિતાએ સંપાદન કરેલું દ્રવ્ય ગુમાવી બેઠો; માત્ર ધરતું ખોખું રહેલું હતું, પોતાની સ્ત્રીના અંગ ઉપર ધારણા કરવાના દામીના પણ રજા નહી; તેથી પોતાનું હિત ઇચ્છનારી સ્ત્રીને શો જવાબ દેવો ! —શું બોલવું ? એ વિકારે ધણા વિચારના બદ્ધજનમાં તરફડવા લાગ્યો; તો પણ છેવટે પોતાની ભૂલ માટે હિતચિંતક સ્ત્રીની પાસે માફી માગવી એવા નિશ્ચય ઉપર આવેલો નિર્ધન થઇ ગયેલા માણસકલાલે પોતાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પતિ શેવામાં તરફર રહેનારી સુશિલ મહાલક્ષ્મીએ પોતાના પતિને જોતાંજ પ્રસન્ન વદનથી આવકાર આપ્યો; આ વખતે જમીન ઉપર દ્રષ્ટિ કરીને નેત્રમાંથી આંસુ કાઢી રહેલો માણસકલાલ બોલ્યા ચાલ્યા વિનાનો ગદગદિત થઇ ગયો હતો,—પ્રેમાળ મહાલક્ષ્મી એ પશ્ચાતાપ પામેલા પતિ તરફ નજર કરીને સવિનયથી કહેવા લાગી કે, પ્રાણુપતિ ! તમારા અંતઃકરણમાં પશ્ચાતાપનું અંકુર કુટિ નીકળેલું જણાય છે. તેથીજ મને ધણો સંતોષ છે—ખેર કદાપી તમામ ધન અને દામીના ગુમાવી બેઠા છો તેની કાંઇજ ફિકર નથી—જવા કામ વસ્તુ કોઇ નિમિત્તથી જાય છે—કાંતો ચોરીથી અથવા આજ લાગવાથી; કે ધીરેલા નાણાં હુબવાથી મળિ શકતાં નથી—તેવી રીતે તમારા હાથથી કુચ્છંદ માર્ગના નિમિત્તથી જવાનું હતું તે જમ્યું છે—તમે પોતે હયાત છો અને તંદુરસ્તથી અત્રે આવ્યા છો એજ લાખખે રૂપીયાનો લાભ હું માનું છું;—અને જે માર્ગથી દુઃખ પ્રાપ્ત થવાનો તમને અનુભવ મળ્યો છે તે માર્ગે હવે તમે કદી ચઢવાના નથી. એજ મોટો લાભ હું માનું છું—દ્રવ્ય તો નાશવંત છે. અને સારા કાર્ય તથા દેશનું કલ્યાણ થાય તેવાં કાર્ય નિરંતર અમર રહે છે; હું તો તમારી દાસી છું—તમે બણેલા અને સમજુછો. તેથી તમને સ્ત્રીખામણુ દેવાને હું લાયક નથી; માટે હવે તમે નિષ્ક્રિયી કોઇ પણ પ્રકારનો ઉદ્યોગ કરો કે જેમા ઇશ્વર પણ સહાય કરશે.

અનેક પ્રકારની ચિંતાથી બળી ગયેલો માણસકલાલ પોતાની સ્ત્રીનાં વચન સાંભળી શાંત થયો. અને બોલ્યો કે પ્રીયા ! જેને સદ્યુષ્ટિ સ્ત્રી છે તેનું ધન્યભાગ માનું છું;—મારા વિકળ થએલા અને તવાઇ ગયેલાં હૃદયમાં તમેજ દીવાસા રૂપી અમૃત છાંદ્યું છે; તમે કેવળ નિર્દોષ છતાં કુસંગ દ્વારાએ મધના નીચામાં મસ્ત

ચએલો હું એ કદર વાળો થઇને તમને ધણુંજ અપમાન કર્યું છે; તમારા સુખમાં મહેં અ'ની સળગાવ્યો છે. એજ અગ્નીએ મને ભારે નુકસાન કર્યું છે; એટલુ બોલીને તેણે ભારે નિશ્વાસ મુક્યો; અને નેત્રમાંથી આંસુ કાઢવા લાગ્યો;—શુશિલ મહાલક્ષ્મિએ પ્રેમની શુદ્ધ મમતા બતાવીને પોતાના વસ્ત્રથી સ્વામીના નેત્રમાંથી નિકળતાં આંસુ ટુકી નાંખ્યાં:—

જેવી રીતે સુકાઈ ગયેલા સરોવર ઉપરથી કારંડ. બગલા, ઈ-લાદિક પક્ષીઓ ઉડી જાય છે; અર્થાત તે સરોવરનો ત્યાગ કરે છે તેવી રીતે નિર્ધન ચએલા માણેકલાલ સાથે દુબ્બસની મિત્રો મિત્રા-ચારીનો સંજ ત્યાગ કર્યો પણ જે વખતે તે માણેકલાલ શાળામાં અભ્યાસ કરતો હતો તે વખતે એક સુત્ર મિત્ર પ્રમોદ શંકર કરીને હતો તે રૂઢ અને બીજા મોટા વેપારમાં ગુંથાઇને લક્ષાધિ પતિ થયો હતો; તેણે માણેકલાલને ફાટેલા કપડાવાળો ગરીબ સ્થિતિમાં જોયો; પ્રમોદશંકરે તે માણેકલાલને પ્રથમ સધન દીઠો હતો. છતાં જ્યારે આ વખતે તેના ઉપર પ્રમોદશંકરની દ્રષ્ટી ગઇ ત્યારે તે પ્રમોદશંકરે પોતાની વેગબરી ગાડી જતી ઉભી રાખીને માણેકલાલને સાદ પાડીને બોલાવ્યો, ધણે દીવસે શાખાના મિત્રની ભેટ થઇતેથી માણેક-લાલને પણ આનંદ થયો; પ્રમોદશંકરે પ્રેમની મમતાથી પોતાની ગાડીમાં બેસાડ્યો, અને કહ્યું કે ભારે તમારી સાથે થોડીક વાત કરવી છે; હું અત્યારે મારા મિત્રને ત્યાં જ્યાં ફરતો છું ત્યાં જાઉં અને એજ જ્યાં ફરતો છું ત્યાં પણ મારા આમંત્રણથી સામેલ થા;—ચાલો ઠીક થયું કે તુ ધણે દીવસે મળ્યો. મિત્ર ! તું આટલો બધો કં-જીસ કેમ થઇ ગયો ? તારી પાસે દસ પંદર હજારની પુંજ છે છતાં આમ કંઠાલ સ્થિતિમાં શા માટે ફરે છે ? હજુ તને સંતતી પણ નથી, માત્ર ધણી ધણીઆણી છો, માત્ર પિતા પણ નથી, છતાં કોહોને માટે સંગ્રહ કરે છે ! હા એતો ખરૂં છે કે પોતાના બિ-બ્બ માટે સુખનું સાધન પ્રથમથી કરી મુકવું જોઈએ. પણ શારીરીક અપતીને સુખ આપવું એ સુખ્ય સાધન છે. માટે કૃપણતા દૂર કરો.

મિત્રનું વચન સંભળીને માણેકલાલના નેત્રમાંથી આંસુ છુટ્યાં, એકા એક દીન થઇ મનના મિત્રને જોતાંજ પ્રમોદશંકરને ધણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે સાથે તેના મનના એવી અશર થઇ કે આ મા-ણેકલાલ પોતાનું ધન ગુમાવી બેઠો હોય એમ જણાય છે; એવા

વિચાર સાથે તેને પોતાની છાતી સરસો ચાંપ્યો. તે સાથે ધૈર્યતા આપીને અવિસ્તર હેવાલ જણાવવાની ઇચ્છા જણાવી. માણેકલાલે અથથી તે ઇતી સુધી પોતા ઉપર પડેલી આકૃત, કુસંગતું ક્રમ, સ્વાર્થાઓ પિતાનો સંગ, ઇલાદીકનો હેવાલ જણાવી દીધો. પ્રમોદશંકરે તેના સત્ય સ્વભાવને માટે તથા તેના પશ્ચાન્નાપને માટે કદર કરીને પોતાના ધંધામાં ચતા નફા માટે આઠ આની ભાગ આપવાનું ઠરાવ કરીને તેમાં જોડવાને માટે દીલાસો આપ્યો. માણેકલાલ સત્ય વક્તા, ધારીષ્ટ અને લાયક હતો, તેથી પ્રમોદશંકરને તેનાથી વધારે લાભ થવાનો સંભવ હતો. પુણું વિદ્યાસુ અને લાયક માણસ મળવો મુશ્કેલ છે. છતાં આ લાયક અને બાળમિત્ર ક્યાંથી ! એમ સમજીને પ્રમોદશંકરે તેને આગ્રહથી રાખ્યો.

માડીમાં તમામ વાત ચિત ચર્ચ રહી સાંજે જનક કરીને ઘેર આવી પોહાવ્યા, પ્રમોદશંકર પણ માણેકલાલને ઘેર ગયો અને માહાલક્ષ્મીને સારો દીલાસો આપ્યો, માહાલક્ષ્મીએ પ્રમોદશંકરનો મોટો ઉપકાર માન્યો.

દરરોજ પ્રમોદશંકરની પેઢીએ માણેકલાલ જતો હતો. એકે દર બાર મહીનાનો નફો ટોટો જોતાં પચાસ હજાર રૂપીયાનો શાયદો નો કળી આવ્યો; તે શાયદાની રકમમાંથી પચીસ હજાર રૂપીયા માણેકલાલને પ્રમોદશંકરે આપ્યા, અને તે રકમમાંથી માણેકલાલે દસ હજાર રૂપીયાનો વ્યાપાર ક્યો જેમાંથી તે સારો લાભ મેળવી શક્યો. અવિસ્તર પ્રમોદશંકરના સંગથી તે લક્ષાધી પતિ થયો, પોતાને ઘેર માડી ઘોડા રાખવા માંડ્યા. સારા સારા માણસોની મંડલી જામવા લાગી; ઉત્તમ પ્રકારના અલંકાર અને હજારો રૂપીયાના દાગીનાથી ભરપુર થયેલી ઉર્વશીની માફક માહાલક્ષ્મી ધરમાંથી બાહર આવ જન કરવા લાગી; તેજ પ્રમાણે માણેકલાલના બંબકમાં કંઈજ મણુ રહી નહોતી. પ્રથમ જે સ્થિતિ હતી તેના કરતાં દસ ધણા દરજની હાંચી પામરીનો પરીણામ પ્રમોદશંકર મિત્રની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયો. બન્યો મિત્રના પરસ્પર પ્રેમની બલીહારી જુદીજ હતી, જેને માટે રાજનગરમાં સધળા સનજન વર્ગ તારીફ કરી રહેલા હતા.

પ્રકરણ ૭ મું.

દોહરો.

કરો અનેક ઉપાય પણ, ગર્ધવ બને ન માવ;
કુટિલ કુટિલતા નહિ તજે, કાગ હંસ નહિ થાય.

(લેખક—રાજકવિ ‘ હર્ષદ ’)

વા.

અક મિત્રો એમતો સમજી ગયા હશે કે પેલી કુ-
ચ્છંદી કમળાના મા બાપે કમળાના લાંચનને નિ
ભાવી લીધું હતું. જમાસ સુધી પરદેશમાં સ્વેચ્છ
ચારીથી માણેકલાલની પાસે રહી છતાં તેણીને ક
પકો દીધો નહી; કમળાએ જે સખખ બતાવ્યો હ-

તો તે સખખ બિંદુકુલ માનવા જેવો નહોતો, પુરુષને વિવહળ કર
કરનાર અને મોહમાં ફસાવનાર ફંદ બરેલી ફંદી વનિતા છે; ન્યારે
તે નિર્લજ થાય છે ત્યારે તેના ગુણ ઉપર નહિ પણ તેણીના સ્વ-
રૂપ ઉપર મોહ પામીને અમનીમાં જેમ પતંગીયા ઝપલાય છે તેમ
અવિચારી પુરુષ તેના કદાચ રૂપી અમનીમાં ઝપલાય છે, એક તરફ
ફંદ વર્તન વાળી સ્વારથી સ્ત્રી દ્રવ્ય સંપાદન કરવાને પોતાની મોહ
બળ અને કપટની આદર પાથરે છે ત્યારે બીજી તરફ મોહ ફંદમાં
ગુડદાસ બનિ ગયેલા બેવકુફ બહાવરા નામરદા અને વિવહળ માણ
સો તેણીને આશ્રીન થઇને બાયલા બની જાય છે, અને એવટે ભગવ
જેવા બનીને પાછળથી સુધરે છે આ વારતામાં માણેકલાલે પર સ્ત્રી
ની છકડ ખાઈને સુધર્યો છે એમતો જનજીવમાં આવ્યું પણ પેલી
કમળાનું વર્તન કેવું રહ્યું ! અને કેમ થયું ! તે જાણવાની જરૂર છે.
તે સ્વચ્છંદી કમળાનો પતિ બેહેચરદાસ ધણો ચીડાયો હતો. કમ
ળાની કુટિલતા જોણીને તે કમળાની ગેર હાજરીમાં લાયક સ્ત્રી
સાથે લગ્ન કર્યું હતું; તેથી તે સ્વચ્છંદી કમળા પોતાના પિયરમાજ
રહેતી હતી, થોડીક વખતનાં બાર બાર મહિનાની જેટીમાં કમળાનાં
આખાપ ગુજરી ગયાં, તેથી તેને વારસામાં મોહ ધર અને પંદર

હજારની પુછ મળી હતી, મામાપની હયાતીમાં તેણીને કાંઈક કર હતો તે બય હવે મુળથીજ મટિગયો ખીજી તરફ સ્વસુર પક્ષ તરફથી છંડાઈ હતી તેથી તે તરફનો પણ તેણીને બય રહ્યો નહીં; આમ થવાથી હવે તો કમળાને ફાવે તેમ કરવાને સ્વતંત્રતા મળી આવી. ઝરોખામાં દરરોજ એશીને ચારે તરફ કંઈ કરતી હતી; જે માં તેણીને પેલા માણેકલાલની સ્થિતિ હતી તેના કરતાં હજાર દરજ્જે ઉંચ વર્ગમાં ચઢેલી માણુમ પડી; તે માણેકલાલના ભોળા સ્વભાવને સારી પેઠે જાણતી હતી, તેથી તેણીને માણેકલાલ સાથે સબંધ જોડવાને લોભ અને મોહ વધ્યો, જેથી પોતે રૂપ લાવણ્યતા માં વખાણવા જેવી હતી. તેવીજ રીતે માણેકલાલ પણ દેખાવમાં કામદેવ જેવો હતો; તેથી પોતાની સમાવડ તરફથી પ્રાપ્ત કરવાને વળખાં માર્યાં કરતી હતી. માણેકલાલનો પૈભવ અને હીમાક તથા તેની સ્ત્રીના શરીર ઉપરના હજારો રૂપીયાના કિમતી દાગીના જેમ ને કમળાનું રદય કદયું કરી શક્યું નહીં; ગમે તેમ કરીને માણેકલાલને રસાવીને હવે તો તેની સાથે સદાને માટે પ્રેમ જોડુ એવી તેની ઇચ્છા થઈ.

એક વખતે પોતાની હવેલીના છન્નમાં બપોરી વખતે પાન સેપારીનો ડબો ખુલ્લો કરીને માણેકલાલ આરામ પુરથી ઉપર બેઠો હતો તે વખતે સેજસાજ માણેકલાલની નજર પેલી કમળાના ઝરોખા બાજી મધ્ય તેવીજ તે કમળાએ અગાઉથી કરી મુકેલી મનસ્વિ પ્રેરણાથી એક પુષ્પનો ગોટો એવા જોરથી ફેંક્યો કે તુરતજ તે ગોટો માણેકલાલના આરામ ચેર ઉપર પડ્યો, માણેકલાલે તે ભેદ ભરેલો ગોટો ઉઠેલો અને તેમાંથી એક પત્ર નીકળ્યો, તે પત્ર વાંચ્યો જેમાં લખ્યું હતું કે,

આ તમારી દાસીને વિસારે મુકવી ઠીક નથી, સ્ત્રી જાતમાં હજાર અરજી હોય પણ તે ઉપર બુદ્ધિવાન અને ચતુર પુરુષો મંડુ લગાડતા નથી, હું તો તમને તન મન અને ધનથી ચાહું છું મારાં માત પીતા મહુ પામ્યાં છે. સાસરા તરફથી હું છંડાઈ છું હવે હું સ્વતંત્ર છું માન માત પીતાનો પંડર હજારનો અવેજ મારા હાથમાં આવ્યો છે એ તમારા પત્ર તમારું છે ખાઓ પીઓ અને મોજ કરો હવે હું તમારી પાસે કાંઈ પણ વસ્તુ લેવાની ઇચ્છા

શખતી નથી, તમે મારા નેત્રના તારા છો, તમારા વિયોગ વિરહ વેદનાથી આ દાસી રાત્ર દિવસ બેચેનમાં રહે છે આરા ! હવે તમે ક્યારે મળશો ! ખસુસ આજે તમે ત મારી આરઠ જોડીને દરવાજા બાહર પધારો હું બીજે રસ્તે થી ત્યાં આવીશ અને રાત્રે તમે નિલયથી મારે ત્યાં દર- રોજ રહો:—

તમારી દાસી

કમળા.

આ પ્રમાણે મતલબનો પત્ર માણેકલાલે વાંચ્યો, એટલામાં પોતાની સ્ત્રી પાનના બીડાં તથા ચાર કરી આપવાને માટે આવી પહોંચી એટલે તુરતજ માણેકલાલે પેલો પત્ર બતાવ્યો અને વાંચી જણાવ્યો વિવેકી વનિતાએ માણેકલાલના નિર્મળ રદ્યની પડિલા કરી લીધી; પછી સચિનયથી કહેવા લાગી કે પ્રાણ પતિ ! આ પત્રનો શો જવાબ લખવા ધાર્યો છે ! માણેકલાલે કહ્યું કે તમે જરાક યોગો હવે હું ચોકસ ફિટકાર લખુ છું એમ કહીને પત્રમાં લખવા માંડ્યું પત્ર લખી રહ્યા પછી તે પત્ર પોતાની સ્ત્રીને વાંચી બતાવવાની શરૂવાત કરી.

કુટ કુલટા કમળા

તારો પત્ર વાંચી જોયો તારા શબ્દોથી કંઠી પણ હું પલંગવાનો નથી તારા અંતઃકરણમાં અવિવેક અને અવિચારનો જ્યાં મુઘી નિવાસ છે ત્યાં મુઘી તું કંઠી પણ મુખી થવાની નથી જે પશ્ચાતાપ મને થયો છે તે હું છુલો ગયો નથી તું અધમને જે વશ થશે તે જરૂર નકમાં પડશે હવે આ તરફ નજર પણ કરતી નહીં.

આ પ્રમાણે વંચાવીને એક કપડામાં નવટાંક વજનનો પથરો બાંધીને અને તેમાં પત્ર મુકીને પેલી કુલટા કમળાના હાથમાં ને રથી ફેંકી દીધો.

કમળાએ જાણ્યું કે હવે મારા મનોર્થ સફળ થશે, પત્રનો ઉત્તર તરતજ અવિલંબથી પાછો મળે છે માટે જરૂર તે માણેકલાલ મારા કટાક્ષની જળમાં આવી પડશે, એવા વિચારમાં મનોર્થનો માણે બાંધતી કમળા પેલા પોટકાને છોડ્યું ત્યારે તેમાં વજનકાર પથરો માલુમ પડ્યો. અને તે સાથે પત્ર જણાયો પત્ર વાંચીનેજ તેણે સર્વ આશાઓ મુકી દીધી અને બીજો રસ્તો શોધવાને કાળજી કરવા લાગી.

માણેકલાલને કુમારે દોરનાર પેલો મોહનલાલ શંકડો યધને
 ફરતો હતો તે કેવળ ઉઠાઇગરો હતો, તે માત્ર બુટ મે.બ અને
 અઝીદાર ડીમાક ભરેલાં કપડાં પહેરતો હતો તે પોતાના ભભગ
 માંજ લોકોને છેતરતો હતો, પણ હવે માણેકલાલનો લક્ષ્યાધિપતિ
 શ્રીમંત યધ ગયો છે તેથી હવે આપણા પંડામાં આવવાનો નથી
 એવી રીતે નિશ્ચય કરીને મોહનલાલે માંડો વાળનું હતું તે પણ તે
 પોતાની જે રીત માત દાંભિક હતી તેજ રીતમાં ઘણી જગોએ
 ફાવી જતો હતો; તે મોહન કેવળ વાત ચીત કરવામાં મોહન હતો
 તેની પાસે કાંઈજ નહોતું ધરખાર વિગેરે પણ નહીજ માતપીના
 લેની આલ્યા વસ્થામાંજ આલ્યા ગયા હતાં, તેથી અંકુશ વિનાનો
 થઈ ગયો હતો ભોગ જોગે સારા કુળની સ્ત્રી તેને મળી હતી તે
 સ્ત્રી મોહનને જોઈને નિરંતર બબ્બાં કરતી હતી, ઘરમાં આવ્યાને
 માટે સાંસા હતા, પોતેતો ભાડના ઘરમાં રહેતા હતા, પણ તેનો
 ભભકો જ્યારે જોવાનાં આવે ત્યારે જાણે કોઈ મોટો દીવાન હોય
 તેવા ડગાક વાળો જણાતો હતો, તેની ચારીરીક સંપત્તિ દેખાવવાથી
 અને મજબુત હતી તેથી તેને જોઈને કુટિલ સ્ત્રીયો પણ વશ થતી
 હતી. એક વખતે સાકતા ચાર વાગ્યાના સુમારે હાથમાં ફુલની છડી
 પકડીને મોહનલાલ ધીરી ધીરી ચાલતી આમ તેમ નગર નાંખતા
 જતા હતા; તેની નગર એકાએક પેલી કમળાના નરોખા તરફ
 મધ પછી કહેવું થું । કમળાની દ્રષ્ટી પેલા મોહન તરફ સ્થિર હતી
 રસ્તામાં બાળું કોઈ હતું નહી તેથી લાગ સાધીને પેલી કમળાએ
 નેત્રનો ઈસારો કરીને મોહનને પોતાના ઘરમાં આવવાને જણાવ્યું
 મોહન તુરતજ તેણીના કમાડ ઉઘાડીને અને તુરત બંધ કરીને
 સ્વવરથી મેરા ઉપર આલ્યો ગયો; ઉપર જુવે છે તો મેડી પુરેપુરી
 મુંગારેલી હતી આજુ બાજુ કાળા શીશમના ચિત્રેલા મોટા કબાટ
 ગોઠવ્યાં હતાં, વળી મધ ભાગમાં આરસ પાહાણનો ગોળ ટેબલ
 ગોઠવ્યું હતું તે ઉપર શુશોભિત વસ્તુઓ તથા કાચના સુદિર મ
 લાસ મુકેલા હતા, જડીત મેડાના ભાગમાં છત બાંધેલી હતી તે
 છત સાથે ઉમડા કમડખ લટકાવેલાં હતાં આ પ્રમાણે વૈભવવાળી
 સ્ત્રી કોણ છે । એ વાત મોહન જાણી ગયો હતો મોહનેજ પ્રવેશ
 કરતાંજ ખુશ ચેહેરેથી કહ્યું કે કમળા । આજે જે તમે મારા પ્રત્યે
 મમતા જણાવી છે તેના માટે મોટો ઉપકાર માનુષ્ય જુવો કે દુનિ

મામાંથી શુ ઈર્ષ જવાનું છે. પોતાના નિર્ભજ અંતઃકરણમાં પ્રિય મિત્ર સાથેનો પ્રેમનો કરો કાયમ રહેવાનો છે અત્યારે તમારા પ્રેમ ના કરાનું દર્શન કરીને જે મને આનંદ થયો છે તેવો આનંદ મારી જીંદગીમાં મ્હેં મેળવ્યો નથી આટલું બોલીને રેલા ગોળ ટેબલ પાસે મોઢવેલી ખુરશી ઉપર મોહન બેસી ગયો.

હાથનું બટકુ કરીને કમળાએ કહ્યું કે તમારા જેવા કદરવાન નીજ સાથે હું પ્રેમ રાખું છું પણ પ્રસ્ન કરજી કે તમે મને શી રીતે જોખખી !

મોહનવાલે કહ્યું કે—શા માટે ન જોખખું. માત્ર હું તમને મળ્યો નથી એટલેજ ખાસ છે; પણ વધારે પુરાવામાં એટલું બતાવું છું કે મારા પરમસ્નેહી માણેકલાલે તમારી સાથે સ્નેહ જોડ્યો હતો, એ માત્ર ખરી કે નહીં. હું ઘણા દિલગીર છું કે તેણે સ્નેહ આખર સુધી નજાગ્યો નહીં.—અહાહા, એક વચની અને સત્ય બોલનાર લાયક માણસની દુનિયામાં બહુજ ખોટ છે. તે બિ-આરો બીકણ માણસ તમારી સાથે સ્નેહ શી રીતે રાખી શકે. તેનામાં કેટલા અવગુણ છે તે હું સારી રીતે જાણું છું; જ્યારથી તેણે તમારી સાથે સ્નેહ જોડ્યો ત્યારથી તેણે મારી સાથે મિત્રાચારી રાખી નહીં—કેમકે તે ઘણા વહેરી હતો,—રખેને કદાચ મારી રાખેલી સ્ત્રીને અહુ અવળું સમજાવીને પોતાની કરી નાંખે એવા વિચારથી તે મારાથી અંતડો રહેતો હતો. પણ મારું કંઈ અનન્ય નહોતું; છેવટે તેના બિકણ અને નિર્ભજ સાથે તમારી મિત્રાચારી નબ્બી નહીં; જુવો કે જ્યારે મન અર્પ્યુ ત્યારે આખું શરીર અર-પાઇ જાય છે; મ્હેં મારી જીંદગીમાં દમનખાજ કરી નથી. હું તો એકવચની માણસ છું. પણ તેવી દીવોજન વાળી લાયક સ્ત્રી જ્યારે મને ત્યારેજ હું તો તેના અંતઃકરણમાં વાસ કર છું; આ-ટલું બોલીને મોહન ચુપ થયો.

મોહનની વાત કરવાની ખુબિ જોઈને કમળા ખુશ થઈ ગઈ એટલુંજ નહીં પણ માણેકલાલ કરતાં મોહનના શબ્દો છટાદાર લા-ગ્યા; અને તેની સાથેજ પ્રેમ જોડવાની તેની જીકંઠાથઈ; થોડીક વાર શન્ત વૃત્તિથી બોલીને કમળાએ બોલવાની શરૂઆત કરી.

કમળા—હા એતો વાત રજેરજ મળતી આવે છે. તમે મા-ણેકલાલના મિત્ર છો પણ તમારામાં અને તેનામાં સ્વભાવ સંબંધી ધણેજ ફેરફાર છે; તમે નિરંકુશ, ધૈર્યવાન અને ધણા હીનમત

સમનાર જણાઓ છે. — માટેજ રહે તમને અત્રે મોલાગ્યા છે; મારા પર મહેરબાની કરીને દરરોજ અહીંયાંજ આવવાનો પરીચ-
ક રાખજો. હવે હું તમનેજ ચ્હાઉં છું.

મોહન—બુવા, પ્રેમની તો બલિદારી છેજ પણ હું સ્વાયતો પ્રેમ રાખતો નથી; જો કે મારી સાથે પ્રેમ જોડો તો એવો જોડો કે આખર સુધી નબી સકે;

કમળા—તમરા ઘરમાં જ્યારે તમારી સ્ત્રી કંકાસ કરશે ત્યારે તમે શું કરશો ? તમેજ પ્રથમ વિચાર કરો—મને તો કોઈએ પુછનાર નથી;

મોહન—ઘરની સ્ત્રીને હું ગાંઠતો નથી; તેમ તે મારા કાંઈ પણ કામમાં દખલ કરે તેવી નથી—રાત્રે બાર ઉપર બપો વાગે ઘેર બહાર પછું પણ એક શબ્દ બોલી શકતી નથી.

કમળા—સારે તો તમે કાંઈ બીજી સ્ત્રીઓના પ્રેમ રૂંદમાં ફ-
સાયા હસો; અને જ્યારે તેમજ હોય તો મારી પણ તેવીજ દશા માયને

મોહન—અરે તમે વળી એવા વાંધા કરાંથી લાવી મુકો છો —નાના એમ નથી—પણ મિત્ર મંડળમાં ગમ્મત માટે બેઠા હોઈએ સારે તેટલી વાર થઈ જાય છે.

કમળા—એવી કેવી ગમ્મત કરો છો ?

મોહન—પીવાનો દારૂ-ખાવાનો પદાર્થ, —આનવાન વીગેરેમાં મસ્ત થઈને પછી ઘેર ચાલ્યા જઈએ છે.

કમળા—પણ મારે ત્યાં તો રાત્ર દીવસ રહેવું પડશે. અને જે કંઈ ઈચ્છા હોય તે બધું અહીંયાંજ તૈયાર કરીને પરીપૂર્ણ કરો.

મોહન—એ વાત કમુલ છે,—પછી તો મિત્રમંડલની પણ જરૂર શી છે. પરંતુ ખર્ચ પાણીની રકમ મારી માસે લાલ નથી. માટે તેનો વિચાર તમારે કરવાનો છે.

કમળા—તેની તમારે કાળજી રાખવી નહી, —આજથી તમે અહીંયાં રહો ખાઓ પીઓને મજા કરો.

કમળાના રહયનો ચિતાર મોહને જણી લીધો—પોતે તો છેક બીખારી હતો, પણ તેના દિમાકથી અત્યારે કમળા અંધારૂં ગઈ હતી. જેમાં મોહનને મનગમતું ખાવા પીવા અને વાપરવાનું સા-
ધન મળી આવ્યું—તેથી તે ઘણો ખુશ થતો ત્યાંજ રહ્યો, કેટલાક દીવસ સુધી તેણે તેના ઘરમાંજ નિવાસ કર્યો, જેમાં મોહન સાથે

કમળાને પ્યાર દીન પ્રતિદીન વધતો ગયો—એટલે દરજ્જે પ્યાર વધ્યો કે કમળાએ પોતાનો તમામ અવેજનો ભેદ મોહનને ખતાવી દીધો હતો; જેમાં મોહનની દાનત ભગડેલી હતી—મોહન ફર અને નિર્દય સ્વભાવનો હતો.—તે પોતાનો સ્વાર્થ પાર પાડવામાં ધૈર્ય કૃત્ય કરે તેવા હતો. કપટી અને દગલખાજ પણ તેવોજ હતો.—એક ધરમાં પરત્રતા ભોગવીને પડ્યા રહેવાને તેને ગમતું નહોતું; તેથી તમામ પૈસો હસ્તગત કરીને મિત્રમંડળમાં તથા પદ્મા રાંડોનાં વાપરવાનો લાગ શોધતો હતો. કમળા સાથે તેનો સ્વાર્થ હતો. તેણે એક રાંડ સાથે સબંધ જોડ્યો હતો. અને દર-રોજ તે ત્યાં જતો હતો પણ જ્યારથી કમળાના ધરમાં રહેવા લાગ્યો ત્યારથી જાણે આસન કેદમાં સપડ્યો હોય તેમ લાગતું હતું તેથી તે બંધનમાંથી મુક્ત થવાને અને પૈસો હસ્તગત કરવાને યુક્તિઓ શોધી કાઢવામાં વિચાર કર્યા કરતો હતો—મિષ્ટ મિષ્ટવ મન બોલીને તથા કમળાને મનમાનતું કામ કરવામાં હાજી હાજી માં રાજી કરીને મોહનલાલે તેણીનું મન ખુશ કરેલું હતું, અને પોતાના પ્રમાણીકપણાનો પાકો વિશ્વાસ કમળાના રદ્યમાં ઠસારી દીધો હતો. તેથી તે મોહન પોતાની યોજેલી યુક્તિ પાર પડશે એમ ધારતો હતો.

એક વખતે પુર્ણિમાની રાત્રી સમયે અગાશીમાં કમળા અને મોહન બન્નો હાસ વિનોદ કરતાં અને માદક પદાર્થનો ઉપયોગ કરતાં બેઠાં હતાં;—કમળા મધના નિશામાં ચક્ર્યુર થએલી, બ્હાલા, પ્યારા, રસોલા, રૂપાળા, રંગીલા, એવા એવા શબ્દો વાપરતી મસ્ત થયેલી મોહન પ્રત્યે પ્યારનાં વચન વાપરતી હતી. તે વખતે મોહને પોતાની તતજર પાર પાડવાને તક ભેવા માંડ્યો.

મોહને લામ તપાસીને કમળાને કહ્યું કે પ્યારી ! સાંભળ વને, પ્રથમ કંઈ છું કે પ્યાર ખરો કે પૈસો ! કમળાએ કહ્યું કે પૈસો તો નાશવંત છે. અને પ્યાર ખરો છે.—(તતજરથી

મોહન—જો તારો પ્યાર મારા ઉપર ચોખ્ખો હોય તો હું જ કહું છું કે તારા કબાદની કુંચીયો મને સોંપી દે.

નિશામાં ચક્ર્યુર થએલી કાનાંધ બનેલી કમળાએ પ્યારતું ખરાબજી બતાવવાને કુંચીનું કુમખું મોહનના હાથમાં આપીને કહેવા લાગી કે પ્યારા રસીક મોહન—મહારા લાલ ! તમારાથી વધારે બાળું શું છે. હવે આ કુંચીયો !

મોહન કુંચીનું કુમખુ હાથમાં લઇને પોતાના ધુંઝામાંથી દીપ
ઉપર ઉપર દસ્તાવેજ લખી મુકેશે કાઢે છે અને કહે છે કે પ્યારી
હું તો તારા પ્રેમની પરિક્ષા લઉં છું અને તે પરિક્ષામાં હું જા-
ગવાન નિવડ્યો. માત્ર બાકી એટલી રહી છે કે જ્યારે તારા પ્રત્યે
તારા નિખાલસ હૃદય છે ત્યારે આ કામળમાં તું સહી કર.

કમળા લોતડા અવાજથી મોહનના ગળામાં હાથ નાંખીને ક-
હેવા લાગી કે પ્યારા ! આ કામળમાં શું લખ્યું છે.

દમલખાજ મોહને દસ્તાવેજની મતલબ બાળુ ઉપર મુકીને
રૂબરૂમાં કમળાને સમજાવ્યું કે તાહરો મારા પ્રત્યે પ્રેમ અને મા-
હરો તારા પ્રત્યે પ્રેમ મરતા સુધી કાયમ રહે તેની એકાદી માટે
આ દસ્તાવેજ છે. કે જેમાં તું કે હું પ્રેમની બાંધણીમાં ફરી શકી-
એ નહીં. મોહનનું વચન સાંભળીને વિશ્વાસ રાખનારી કામાંન્ધી ક-
મળાએ ધણા આનંદના આવેશમાં તે દસ્તાવેજમાં સહી કરી આપી;
પછી તે કામળ પોતાના ધુંઝામાં યુક્તિથી મુકી દીધો; પછી મો-
હને કમળાના હાથમાં કુંચીનું કુમખું પાછું આપીને કહેવા લાગ્યો
કે પ્યારી કમળા ! હું જ્યારે સર્વસ્વ અને બક્ષ્યું ત્યારે મને ખાતરી
આવે છે કે તારો પ્રેમ મારા ઉપર ચોખ્ખો છે આ કુંચીયો મ્હારે
સા ઉપયોગની છે । જ્યારે હું મારું ત્યારે તું મારે નથી આ-
પતી ! મને તારા ઉપર પકડા વિશ્વાસ છે. એમ બોલીને તે કુંચીનું
કુમખું કમળાને આપ્યું.—મોહનની મોહન બાણી સાંભળીને કમળા-
ને આનંદમાં અને વિશ્વાસમાં વધારો થવા લાગ્યો; જો કે તે ક-
મળા ધન હુતી લેવામાં ઓછી પ્રપચી નહોતી. તો પણ અત્યારે
તે સ્વતંત્ર અને પૈશાવાળી છે તેથી અને પોતાને મનમાં નો તમા
પોતાના ધાર્યા પ્રમાણે વર્તનારો મોહન તેની પાસે રહેતો હોવાથી
તે વાત ઉપર તેણીએ હમણાં લક્ષ આપ્યો નહોતો પણ તે
કમળા પેલા ડીમાકવાળા મોહનને જોઈને તેની પાસે લાખો
રૂબીયો છે તે કોઈ જાણતે હું પણ હુતી લમ્પશ. એવી ઇચ્છા મ-
નમાં રાખતી હતી. પરંતુ કમળા એમ જાણતી નથી કે આ મો-
હન તદ્દન ધરૂં ચિનાનો નિર્ધન છે. એટલું જ નહીં પણ પુરું નિશા-
બાજ છતાં કુટિલ રીડોમાં જરૂરનારો અને બહુવાર મિલનથી દંભી
એવું જાણતી નહોતી. તેથી આ વખતે બલકદાર મોહનને જોઈને
તેક ઉતરાઈ હતી;

ખીજે દીવસે દસ વાગ્યા પછી પેલો મોહન બજારમાં જઈ ધું
 ઝેલું કારણ બતાવીને કમળાના અવાજમાંથી બાહર નીકળ્યો—અને
 કમળા નામની કોઇ ખીજ સ્ત્રીને લઇને પેલો દસ્તાવેજ રજીસ્ટર
 કરાવવા સાડ રજીસ્ટર ઓફીસમાં ગયો; વાચક મિત્રોની આંખમાં
 આવશે કે આ દસ્તાવેજ શાનો હતો !—મોહને તે દસ્તાવેજ ક-
 મળાના ધર વેચાણનો કર્યો હતો ધર વેચનારી કમળા. અને લે-
 નાર મોહન હતો દસ્તાવેજમાં ધર વેચાણની રકમ છ હજાર રૂપી-
 આ લખ્યા હતા;—રજીસ્ટર ઓફીસમાં વેચનાર માણસની ઓળખા-
 ણની જરૂર હોવાથી, કોઇ લાંચીયા અલશાહિ મુખ્યારને પચાસ રૂ-
 પીયા આપવા કરીને ઓળખાણ અપાવી, અને દસ્તાવેજ રજીસ્ટર
 કરાવ્યો;—એટલું કરીને બે વાગ્યાના સુમારે પેલો મોહન ખુશી થતો
 કમળાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો;—

ખીજે દીવસે રાત્રી સમયે કમળાને નિશામાં મસ્તાન બતા-
 વીને મોહને નિષ્ટ નિષ્ટ વાણીનો વર્ષાદ વર્ષાવા માંડ્યો,—વીકારને
 લીધે વીકારી થયેલી કામાન્ધ કમળા મોહનની વાણી મનમોહન
 માનતી હતી—અરાબર તક જોઇને મોહને કહ્યું કે ખ્યારી કમળા
 જે તારી ઇચ્છા હોય તો આપણે હજા ખાવા સાડ આણુ ગીરી
 પાસે, ખરેડી રોડ તરફ છ માસ રહેવા સાડ જઇએ વળિ દરેક અ-
 કવાડીએ આણુ ઉપર ફરવા જવાનો મહાવરો રાખીશું અને એમ
 કરવાથી આપણું સરીર પણ ઠીક રહેશે,—વળિ આ ધરમાં જોખમ
 રાખવું ઠીક નહી. માટે દર દાગીના વગેરે તમામ મિલકત એક
 કાબજમાં ભરીને સાથે રાખીએ; અને આ ધરમાં તેટલી મુદત
 સાડ કોઇને બાડે રાખવા આપીયે એટલે કોઇ રીતની હનકત પણ
 નહી એટલુંજ નહી પણ ધરની સંભાળ સારી રીતે રહી શકશે—
 મોહનની વાણી સાંભળીને કમળાએ તે વાત ખુશીથી સ્વિકારી—
 ખીજે દીવસે મોહનના વિચાર પ્રમાણે બાહર ગામ જવાની તયારી
 કરવા માડી અને કિમ્મતિ દાગીના તથા રોકડ વીગેરે જે હતું તે
 સાથે રાખ્યું; અને તુરતને માટે તે મકાનને તાણુ લગાવીને કમળા
 તથા મોહન એ બન્ને આણુ રોડ તરફ જવાને ગાડીમાં બેઠાં,—
 ખરેડી જઈ પહોંચ્યા—અને ત્યાં મોહને પોતાનો વિધાંસુ માણસ
 એક સાથે રાખ્યો હતો. તે સહિત ત્રણ માણસને માટે એક બ-
 નકાદર મકાન બાડે રાખીને રજાં—એ ત્રણ દીવસ ત્યાં એટલે તે

મોહને કમળાને વિશ્વાસ દાયક જાણે વાપરીને ત્રીજે દીવશે હું
અત્રે આવીશ એમ કહીને પોતાના વિશ્વાસુ માણસને કમળાને તથા
અવાસને સોંપીને ખરચી પાણી સાથે લઇને રાજ નગરમાં આવી
મહેલોએ અને તેણે પાંચ હજાર રૂપિયા માટે દસ વરસને પટે એક
માણસને કમળાવાળુ ધર જે કે પોતે ફરેઅથી વેચાણ રાખ્યું છે તે
ધર ગીરવી આપી દીધું અને આવેલા પાંચ હજાર રૂપિયા સારી
પેઢીમાં પોતાને નામે જમે મુક્યા એટલું કરીને પેલો મોહન ત્રીજે
દીવશે ખરેડી આવી પોહોલો. કમળા તો મોહનની ગેર હાજરીથી
કેવળ આંધળી બની ગઇ હતી; પણ કરાવેલી મુદતમાં મોહન આવી
પહોલો તેથી તે ઘણી રળીઆત થઇ.

મોહનની એક આશા તો સરળ થઇ હવે બીજી આશા પાર
પડવાની મુસીબત નથી એમ તેના માનવામાં હતું તે બ્યાજબી હતું
કેમકે આ મકાન બાડાનો હતો અને અહીંથી ગમે તેવી રીતે ખ-
સી જવાને તક હતો.

રાત્રીનો વખત ઝામ્યો હતો, ખાવાનો પદાર્થ બનાવવામાં ભાં-
જનું મિશ્રણ કરીને સ્વાદિષ્ટ ભણ્યાં બનાવ્યાં હતાં છતાં તે ઉપર
મધનો વરસાદ વરસાવવાનો આજ રંગ ઢંગ માંડ્યો હતો. રાત્રીની
વખતમાં કમળાને નિશો કરાવીને છેક બેભાન કરી નાંખી હતી.
તેના બદન ઉપર માત્ર એકજ કપડું રહેલા દેહને તેના અંગ ઉપર
ના તમામ દાગીના ઉતારીને તથા જે દાબડો દાગીનાનો હતો તે તથા
રોકડ હતી તે સમગ્ર લઇને રાત્રીની વખતમાં કમળાને મેડા ઉપર
મુલી મુકીને મોહન તથા તેની સાથેનો માણસ એ બન્ને જણે પ-
દ્ધાયન કર્યું, અને ગાડીમાં બેસીને ચાલતા થયા.

પ્રાતઃકાળ થયો તો પણ કમળાને નીસો ઉતર્યો નહોતો. નેત્ર
ખુલ્લા થયાં હતાં કાંઈક જાન હતું પરાણે ઉભી થતી હતી પણ
નીશાની અસરને લીધે ચક્ર આવતા હતા. મોહન ક્યાં હશે ! એ
ટલા પુરતુ તેણીને જાન આવ્યું હતું તો પણ પાછી નેત્ર મીચીને
મુઠ રહી હતી છેક ત્રીજે પ્રહર થયો ત્યારે હુશીયાર થઇ આમ
તેમ જોવા લાગી ત્યારે પોતાની પાસે કાંઈને પણ જોયો નહીં; પુરત
હેડે ઉતરી પડી અને તલાસ કર્યો ત્યારે નીચે રહેનારી એક બલી
જોઈ હતી તેણીને કહ્યું કે હે બાઈ ! તું શું બુલે છે ! તારી સાથે

જે માણસ હતો તે બન્યો જણ રાત્રીના દસ વાગ્યા પછી ગયા છે તે હજુ સુધી આવ્યા નથી.

આ હકીકત સાંભળીને કમળાને ધ્રાસકો પડ્યો તેણીએ પોતાનો ડાબડો અને કપડાં વીગરે સંભાળ્યાં ત્યારે પોતાના બદન લિપરતું એક કપડા શીતાય બીજી કંઈ નહીં, પોતાની કોટમાં રાત્ર દીવસ ઉતરી અને કંઈ પડી રહેતી હતી તથા કાનમાં હીરાથી જડીત કરણ કુલ હતાં તે પણ દીધાં નહીં તેણીને ખાતરી થઈ કે તે માણસ તમામ લઈ ગયો,—પોતે ઘણું પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી, બન્યો હાથથી છાતી કુટવા લાગી, બન્યો નેત્રમાંથી બેર બેર જેવડાં આંસુનાં બિંદુ ટપકવા લાગ્યાં,—કમળાની આહાવી સ્થિતિ જોઈને આજીબાજીની પાડોશણ અને મર્દ પાડોશીયો ભેળા થયા; વાર વાર તેણીને હકીકત પુછ્યાં કરે, પરંતુ તે કેટલાને જવાબ દે ! જેણે કમળાને અને મોહનને મેડો ભાડે આપ્યો હતો તેને એક એક દયા ઉત્પન્ન થઈ; જેથી તેણે પોતાના ઘરના પૈસા ખરચીને આટો દાળ વાગેરે ખાવાને આણી આપ્યું;—વાસણ ભાડે આણ્યાં હતાં—ભાડુવાને દયા ખાતર ભાડુ લેવું મુકી દીધું. અને ઉઘરાણું કરીને રાજનગર સુધી પોહોંચવાની તે કમળાને ટીકીટ અપાવી; બીજે દીવશે દીન થઈ ગયેલી અને ચીથરે લાલ દશા પ્રાપ્ત થયેલી કમળા રાજ નગરમાં આવી—તેણીને એટલી તો હિમ્મત હતી કે ખેર કદાપી તે લુચ્ચો મારા દાગીના અને રોકડ લઈ ગયો પણ મારૂં ઘર મને રહેવાને છે. તેથી ચાહે તે રીતે હું મારા પેટનું ગુજરાન કરીશ. આ પ્રમાણે મોહોટી આશાના પાશમાં સપડાયેલી કમળા રાજનગરમાં આવીને પોતાના ઘર આગળ આવી પહોંચી—ત્યારે તો તે બારણાં ખુલ્લાં અને તેમાં કોઈક રહે છે એમ તેને માલુમ પડ્યું.—તેવો દેખાવ જોઈને અંકદમ ચમકી, તુરતાતુરત બાહારી બની ગઈ, તે સાથે તે ઘરમાં પ્રવેશ કરવા લાગી—ઘરમાં પ્રવેશ કરતી સ્ત્રીને જોઈને તે ઘરમાં રહેનાર માણસે તેને ચોર સમજીને ધક્કા મારીને બાહર કાઢી,—વળિ તેનું કાંડુ પકડીને પોલીસને સ્વાધિન કરી—પડતા ઉપર પાડુ અને દાઝયા ઉપર ડાહ્યામ જેવું થયું; તેણીને તો એટલું બધું અશ્ચર્ય લાગ્યું કે મારી માલકીના ઘરમાં બીજે કોણ પેશી ગયો ! શું થયું હશે ! ખુબ સુરત

વાળી સ્ત્રીને દોષ સહાય ન થાય ! તેણીનો મનોહર દેખાવ જોઈને અમલદાર સરખા પણુ મોહ પામવા લાગ્યા; પણુ તે સઘળાઓનો મોહ નકામો હતો; જેવી રીતે મર્ણુ પામેલા મડદા ઉપર મોહ લાવવો ઉપયોગમાં આવતો નથી. લેવો મોહ હતો—ધરખાર દ્રવ્ય વિગરે ખોઈ બેઠેલી કમળા પુરું પશ્ચાતાપ પામેલી હતી અને તે પશ્ચાતાપમાં તેણીને તમામ માણસો ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો હતો, એક તરફ ઈતર પુરૂષોનો સ્વાસ્થીક મોહ અને બીજી તરફ માઇક વસ્તુને ધના માનનારી પશ્ચાતાપ પામેલી કમળા, કહો જોઈએ આ વિષયમાં માત્ર વિકારી પુરૂષોના મનની વિકારી પ્રવ્રજતા શિવાય બીજુ શું જોવામાં આવશે !

કમળાએ પોલીસ અમલદારને તમામ હકીકત જાહેર રરી એટલે પોલીસ ખાતાવાળાઓએ તેનેદીવાની કોર્ટમાંદાદ મેળવવાનેરસ્તો આપ્યો કમળા પાસે કુટી બદામ પણુ તહોતી તેથી નાદારીમાં તેણે અરજ કરી છેવટેરજીસ્ટર થએલોદસ્તાવેજ ધરવેચાણુવાળો સામેલ થયેતે કમળા નેખાસરીતે ઓછખનાર પણુ રજુથયો. તેથી તે વખતે કંઈજાવી શકી નહી—કમળા આખર હારી; ચકલે ચકલે અને ઘેર ઘેર બીખ માગવાનો પ્રસંગ આવ્યો,—તેણીએ સ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. અને હાથમાં તંબુરો લઈને સાધુડીના વેશથી ભજન ગાતી ફર્યા કરતી હતી. સઘળી સ્ત્રીઓને ભેગી કરીને પરપુરૂષ સાથે કદી પણુ સ્નેહ કરવો નહી.—મધ પીવું નહી; અને પોતાના સ્વામીની શેવા કરવી. વીગરે બોધ દેવા લાગી;—કમળા સ્વચ્છંદી અને ખરાબ ચાલની હતી. જેમાં નચાલે દુઃખ ભોગવ્યા પછી તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. એવો અભિપ્રાય રાજનગરના નિવાસી પ્રજાનો કમળા માટે થયો હતો તેથી શરૂઆતમાં તે કમળાને જોઈએ તેવી તેના બોધમય વાણી વિશ્વાસના ઉદ્યોગમાં મગ્નતા તરફથી મદદ મળી નહી.

એક વખતે પેલો માણેકલાલ જે. કે. કમળાના સપાટામાં ખરાબ થએલો હતો. અને હાલ લક્ષાધીપતી થઈને બેઠો છે તે માણેકલાની વિસ્તારવાળી મોટી હાલતના યોગાનાં આ સાધુ વેશ વાળી કમળા તંબુરો વગાડતી ગાયન કરી રહી હતી;—

સ્વરૂપની નિસરણીનો રંગ નીચે પ્રમાણે
પેટલે પગથીયે ખાણી જયેમ તેમ ચડીયાં

બીજે તે ભાલા દીઠારે રામ.

—એ પ્રમાણે રાગ—

ખોટ રસ્તે જેકો ચઢશે સુંદરીયો
 મારા જેવી દશા થાશેરે રામ;
 આરે દુનિયામાં જન્મ લઇને
 ઉતમ કાર્ય જેકો કરશેરે રામ;
 તેતો જરૂર આ જગતમાં ભાષ
 અમર નામથી કરશેરે રામ;
 ઉતમ ધર્મ તણ અખળાઓ
 પર પુરૂષ પ્યાર કરશેરે રામ;
 તેતો જરૂર અપરાધી થઇને
 આથડી આથડી મરશેરે રામ;
 હું અભાગ્યણીયે કંઈન વિચાર્યું
 આખરે ખાસડાં ખાધારે રામ;
 સુખ સંપતિ ધન સર્વ ગમાવ્યું
 શિરપર દુખડાં લાધ્યાંરે રામ;
 સર્વ ખાધ્યોને શિખામણ દઉકું
 પતિની શેવા કરજોરે રામ;
 ઉતમ કાર્ય નિતિ શુભ રસ્તે
 ધીરજથી તમે કરજોરે રામ;

આ પ્રમાણે સફેદવસ્ત્ર ધારણ કરનારી સાધુ વેષ વાળી કમળા
 ઝીણા સ્વરથી દીનમુખ મુદ્રા કરીને અને નેત્રમાંથી આંસુ ટપકા
 વતી તંબુરા ઉપર હાથ નાંખતી ગાયન કરી રહી હતી ખરાબર
 મધ્યાનકાળ હતો તેથી ભોજન કરીને માણેકલાલ અને મહાલક્ષ્મી
 એ બન્ને છબ્બમાં બેઠાં હતાં સારા સ્વરથી કાણુ ગાયન કરે છે !
 અને તેમાં પણ પોતાની વીતેલી વાત જણાવે છે. એવું કાણુ
 હશે ! એવો વીચાર કરતી અધીરી થઇને મહાલક્ષ્મીએ પેલી દીન
 સ્ત્રી કમળા તરફ નજર કરી; પછી તુરતજ પોતાના સ્વામીને કહેવા
 લાગી કે જુવો તો ખરા ! પેલી કમળા તો ન હોય ! અરેરે એની
 આહાવી દશા ! એટલું સાંભળતાં તુરતજ માણેકલાલે તે તરફ દ્રષ્ટી
 કરી; ત્યારે તો કમળાનેજ દીઠી ચીથરે હાલ થએલી, દયા જનક
 સ્થિતિ વાળી જોવામાં આવી એટલામાંતો મહાલક્ષ્મીએ પોતાના

પતિ માણેકલાલનો હાથ પકડીને કહેવા લાગી કે સ્વામીનાથ ! ત્તી કવળ અબળા છે અત્રિચારી અને સાહસ કૃત્ય કર્યું છે તેનો પ-
રીણામ અત્યારે તેની સ્થિતિ જોતાં સર્વસ્વ ગુમાની બેઠી હોય તે-
નો જણાય છે. જેમાં તે કેવળ નિરાધાર થએલી છે માટે તેના ઉ-
પર કંઈ પણ દયા કરવી જોઈએ.

માણેકલાલે પોતાની ત્તી મહાલક્ષ્મીને સાબાશી આપી; પછી
તુરત તે કમળાને પોતાના ઝરોખામાં બોલાવી; તેને ખુરશી ઉપર
બેસવાને માન કરી, પણ કમળા છેક હેઠળ બેઠી; અને નમસ્કાર
કરીને કહેવા લાગી કે આપ સુઝ અને સંજ્જન છો--કહ્યું છે કે
દોહરો.

સંજ્જન સખ જુગ સરસ હે, જળલગ પયો ન કામ;
હીમ હુતાસન પરખીયે, પીતલ નિકસે સ્થામ.

હું કહ્યું પસ્તાઈ છું જેમાં છેવટે આ માણિક અને ફના
ફનિયા દુઃખદાયક જોવામાં આવે છે જ્યારે મન વશ નથી રહેતું
ત્યારેજ વિકારની પ્રબળતા વધે છે જ્યારે મન રૂપી મોટા હાથીને
વિવેક રૂપી અંકુશથી રસ્તે રાખવામાં આવે છે ત્યારેજ પુરુષાર્થ
કહેવાય છે થપડ ખાધા વિના સાંન આવતી નથી, મહેં આપનો
મોટો ગુન્હો કયો છે, અને તે ધુનાની સજ્જ હથેરેજ મને કરી છે
જેમાં પેલા પ્રપંચી મોહને મારૂ ઘરખાર છળ કપટ કરીને વેચાણ
કરી લીધું છે અને એ ઘર જાળ કોઈને ધરણે આપી દીધું છે.
હે શેઠજી ! મારા તમામ દાગીના અને રોકડ મને ફરેજ દબને અને
પ્રદેશ લઈ જઈને ત્યાંથી તમામ લઈને સટકો ગએલો રાજનગરમાં
આવલો છે જાણે કે હવે તેમને ખીલકુલ આગળપતોજ નથી તેવી
સ્થિતિમાં ફરે છે શેઠજી ! જે ફરેજ મેં આપને દીધો હતો અને
તેના પરીણામમાં મને પોતાનો સ્વર્થ ધણેજ મીઠો લાગ્યો હતો તેનો
ફરેજ તે મોહને મને દીધો અને તેનો સ્વર્થ તેને મીઠો લાગ્યો છે
આપના મનમાં કેટલો બધો તે પ્રસંગે પશ્ચાતાપ અને તે સાથે
મારે માટે ધિક્કાર છુટ્યો હશે તેવોજ પશ્ચાતાપ અને ધિક્કાર મોહ
નની વર્તણૂકથી મને થયો છે કહ્યું છે કે “દરદીકી મત દરદી જાને
બે દરદીકા બલા જાને ” એજ કહેવત પ્રમાણસર છે; ઇશ્વર સર્વ
સાક્ષી અને ચેતન તથા સર્વજ્ઞ છે. તે અપરાધીયોને સજ્જ આપનાર
છે જે સજ્જ મને થઈ છે તે યોગ્ય છે એમ જાણીને આ મિથ્યા

જગતને ત્યાગ કરીને ધિક્કાર સ્થિતિમાં રહીશું હવે તો માત્ર શેર આટાનીજ જરૂર છે. અને મારાથી બને તેટલા પ્રયાસે દેશ દેશ અને ગામે ગામે ફરીને તમામ સ્ત્રીઓને બોધ દેવાયતો હીક એવી ધમ્મ રાખું છું આટલું બોલીને તે કમળાએ જમીન ઉપર દ્રષ્ટી કરીને બેઠી. અને બોલતી બંધ થઇ.

શાન્ત વૃત્તિથી માણેકલાલે કમળાનાં વાક્ય સાંભળ્યાં—એટલું જ નહીં પણ માણેકલાલે તેનાં સર્વ અવ્યવે ઉપર દ્રષ્ટી કરી; તે સાથે તેના નેત્રમાં પ્રથમ વિકારતું દર્શણ જણાતું હતું તે હમણાં કેમ છે તે તપાસી લીધું. “ જેમાં અસ્માન અને જમીનમાં કેટલો ફેરફાર છે તેમ જણાયું. નેણીનાં નિર્મળ નેત્ર કેવળ શરમવાળા થ-એલાં જમીન ઉપર દ્રષ્ટી કરી રહેલાં હતાં. તેના મુખમાંથી માત્ર પ-શ્ચાતાપ યુક્ત દીન શબ્દો નિકળતાં હતાં. તેના શરીરની સૌંદર્યતાનું અને લાવણ્ય કેવળ સાધુડી જેવું નિર્દોષ કેવળ જણાવા લાગ્યું. તેના રક્ત સ્થાનમાં સ્વાર્થના જે પટ હતો તે પટ ખસી જઇને નિર્મળ રક્ત દેખાવા લાગ્યું. રાહુથી ઘેરાયલો પુર્ણ ચંદ્ર જેમ છુટો થઇને સ્વચ્છ પ્રકાશ આપે છે, તેવો રક્તનો સ્વચ્છ વિચારનો પ્રકાશ તેના પશ્ચાતાપથી જણાતો હતો; જેથી તે કમળાના હિતને માટે અને તે દિત સાથે આર્ય મહિલાઓને ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રગટ થાય તેને માટે માણેકલાલના રક્તમાં તુરંતજ વિચાર સ્ફુરી આવ્યા—પછી કમળા પ્રત્યે માણેકલાલે કહ્યું કે—નિર્દોષ કમળા ! હવે તમારા માટે મારો સારો અભિપ્રાય આપાય છે;—અને તનાઈ કાંઈક કહ્યાણ કરવું એમ મારી ધ્યાનમાં આવે છે. વળિ તે સાથે તમને એવું કામ સોંપવામાં આવશે કે તે કામ તમે મોટા ઉમંગથી કરી શકશો;—તમે અમારા અ-વાસ બાહુન્ના એક અલગ મેદામાં ઉતારો કરો. અને જે વખતે અદિયાંજ ભાજન લ્યો; આટલું કહીને માણેકલાલે તે કમળાને આ-શ્રય આપ્યો—માણેકલાલની આજ્ઞા પ્રમાણે કમળાએ અલગ નિવાસ-માં નિવાસ કર્યો;

પોતાના પરમમિત્ર પ્રમોદશંકરને માણેકલાલે કમળા સંગથી તમામ વાત કહી દીધી. પછી ધીરે ધીરે એક પખવાડીઆમાં સ-ધન થોક શાહુદાર મંડલમાંથી પચાસ હજાર રૂપીયાની રકમ ભેગી કરીને તે રકમ બેકમાં મુકી વળિ તે રકમમાંથી વાર્ષિક વ્યાજની રકમ હોદ હજાર ઉપરાંત આવે તેમ કરી; અને તે રકમમાંથી કમ-

જા બે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ સાથે રહીને ઉદર ગુજરાન કરે અને પરગામ પ્રવાસ કરીને તરણ સ્ત્રીઓને બોધ કરે, એ પ્રમાણે ઠરાવ કરીને નીમવામાં આવી; વળી એક ઉત્તમ અવાસ રહેવાને માટે સગવડ કરીને કમળાના જીવનનું સાર્થક કર્યું.—

કમળાએ જો કે બચપણમાંથી બાળવાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેથી તેના રદ્યમાં વિદ્યા-રતનનું અજવાળું હતું પણ તે અજવાળા ઉપર કુસંગથી કાળા વસ્ત્રનું આચ્છાદન થયેલું હતું. તેથી તે બાણેલી છતાં લાંછનવાળી થઇ ગએલી હતી. પણ વિદ્યા અને સુવિચારનું જ્યારે મુગ પ્રગટ થએલું હોય છે ત્યારે વિવેકદ્વાર એ નિતિને રસ્તે ચઢવાને સાધન મળી આવે છે. જેઓ છેક મુર્ખ, અમણ અને અજ્ઞાની છે તેઓ મણે પર્યંત કુસંગ રંગમાં રંગામને અને તેવા ઘોર નર્ક કુંડમાં રીઆઇને અને તરફડીનેજ મણે પામે છે.— પણ જ્યારે વિદ્યાનો અંકુર બાહાર નીકળેલો હોય છે ત્યારે તે અંકુર પ્રબળતાને પામ્યા પછી પણ સુધારાના પગથીએ પોચાડવાને સાલ્યજીત થાય છે.—સંસ્કાર યોગે પછીથી પણ કમળા પૂર્ણ રીતે સુધરી અને તે સુધરવાનું સાધન તે બાણેલી હોવાથીજ પ્રાપ્ત થયું હતું.

કમળા આર્ય મહિલાઓના અંતઃકરણમાં બોધ દઇને કેવી અસર કરે છે તે બાળવાને માટે માણેકલાલ અને પ્રમોદશંકરની ઇચ્છા થઇ હતી. તેઓએ અમુક દીવશ નિર્ણય કરીને આર્ય બાનુઓને તેના તરફથી બાંશણનો લાભ મળવાને વખત નિર્ણય કર્યો તે સાથે શુશોભિત મકાન નિર્ણય કરીને એક તરફ સ્ત્રી મંડગ અને એક તરફ પુરૂષ મંડલની બેઠક ઠરાવી હતી; જેમાં તે દીવશે કમળાએ હાથમાં તંજુરો લઇને અને અંગ ઉપર શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરીને તે આનંદ જનક સભામાં પ્રવેશ કરતી ઉભી હતી.

સઘળી સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોની દ્રષ્ટી કમળાના શ્વેત વસ્ત્ર ઉપર અને તંજુરા ઉપર ગઇ હતી; કેટલાક પુરૂષો તે કમળાના કુચ્છંદ પણાને બાળનારા હાલની સ્થિતિ જોઇને તાજુબ થયા હતા. અને હવે તે શું કહેવા ધારે છે તેના માટે અધીરા થઇને શાન્ત વૃત્તિથી સાંભળવાને તરપર થઇ રહેલા હતા; કેટલાક પરસ્પર એક બાબતના કાનમાં ગુપ્ત રીતે વાત કરી રહ્યા હતા;—કમળા ઉભી થઇ, અને

તંબુરાના તાર ઉપર તર્જની આંગળીથી રણકારો કર્યો; ત્યાર પછી તેણીએ શાસ્ત્રવાની શરૂવાત કરી;

પ્રિય ભાઈયો અને બેહેનો-સાંભળો હું અત્યારે ખીંચે જન્મ પામી છું; છતાં પ્રિય ભાઈયોની સભામાં આ દેહથી બે શબ્દ બોલના માગુ છું.

સર્વ પ્રાણીઓમાં મનુષ્ય દેહ ઉત્તમ ગણાયલો છે; કારણ કે મનુષ્ય દેહમાં જ્ઞાન વિવેક છે તે જ્ઞાન અને વિવેકને જાણવાને અને અનુભવ કરવાને રહ્ય છે, રહ્ય કેવળ સ્વચ્છ છે પણ કુસંગ રૂપી મલીનતાનો પટ જ્યારે તે સ્વચ્છ રહ્યના કાચ ઉપર ચોપડાઈ જાય છે ત્યારે તે સ્વચ્છ રહ્ય સ્વચ્છ પદાર્થના સ્વરૂપને પકડી શકતું નથી અર્થાત્ કેવળ અજ્ઞાનજ રહે છે, પણ તેવા અજ્ઞાનને જ્ઞાની પુરૂષો દુર કરે છે; માટે જ્ઞાની અને સદ્વિવેકી સજ્જન પુરૂષથી ઉત્તમ બાંધ પ્રાપ્ત કરવો અને નીતિથી ચાલવું એજ પુરૂષાર્થ છે એજ મનુષ્ય જન્મ લીધા પછી કર્તવ્યનું સાચેક છે માટે નિતિના માર્ગ ચઢવું એજ આપણો મનુષ્ય ધર્મ છે.

જ્યારે મન વશ નથી રહેતું ત્યારેજ તેમન વિષય ઇન્દ્રીયોને વશ થઈને કામાન્ધ અને મોહાન્ધ બને છે તેમાં વળી કુસંગતી, કુસંગતીમાં નિશાબાજ થવું એવા દારૂ જેવા માદક નિશામા મસ્ત થઈને નિતિનો ભંગ કરવો, તેમાં ગમાર જેવા કુટિલ અને સ્વર્થી તથા કપટી માણસોનો સંગ કરવો, અને એમ કર્યા પછી તેવા કાર્યને સ્વર્ગનું સુખ માનવું એ કેવું અધમ કાર્ય ! અરે હું તેવાજ રસ્તે દોરાઈ ગઈ હતી. કુસંગ અને અજ્ઞાન પાસમાં સપડાયલી અનીતીને રસ્તે હું દોરાઈ હતી, પોતાના પતિને આ અંતઃક્રણમાંથી વેગળો કરીને સ્વચ્છ આરમાં ગમે-ત્યાં ભટકતી હતી પરાયા પુરૂષોનો પ્યાર સ્વગ મુખ્ય સમજતી હતી; અને તેવી સમજમાં પરાયા પુરૂષનું કાળુ અંતઃકરણ કપટ ભરેલું અને પુર્ણ સ્વર્થી છે તે સમજવામાં આવી શકતું નહોતું;—જેવી રીતે નર્કમાં પડેલા જીવ નર્કમાંજ ગર્ક થએલા આનંદ ભોગવે છે તેવી રીતે હું તેવી સ્થિતિને સુખી સમજતી હતી; પણ જ્યારે સ્વર્થીઓએ મારા જીવનને ખરાબ કરીને સર્વસ્વ લઈ ગયા;—કપટ કર્યું—ધર લઈ લીધું. અને મારા હૃદયને માટે બિલકુલ કાબજ નહીં રાખતાં નિર્દય થઈ, સુકા સરોવર ઉપરથી જેમ પક્ષીઓ ઉડીને ચાલ્યા જાય છે તેમ મને તરછોડીને ઉડા કુવામાં ફેંકી ચાલ્યા ગયા ત્યારે છેવટે વિવેકદ્વારાએ એજ નિર્ણય થયું કે પુરૂષના

સંસ્કાર વિના સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. અને એજ સુખ કે સંસ્કાર એને કહેવામાં આવે છે. કે જેનું મન વિવેક યુક્ત નિતિમાર્ગમાં પ્રવેશ રહેલું હોય—એજ પુર્વ સંસ્કાર સંતોષ પ્રાપ્ત કરાવનાર બ્યારે હોય છે ત્યારેજ સુખ થાય છે.

મહારી પ્રિય ભગનીઓ ! મને જે અનુભવ થયો છે તે અનુભવનાજ વાક્ય હું બોલી ગઈ છું. માટે તમે તમારા પુણ્ય જન્મરચારની સાથે નિર્મળ પ્રેમ રાખીને તેમની શેવા ઉઠાવશો; પરસ્પર દંપતિનો જે નિર્મળ પ્રેમ છે. તે પ્રેમનો ઝરો કદી પણ સુકાતો નથી, અને એમાં જે સુખ રહ્યું છે તેવું સુખ ખીજે કોઈ જગોએ નજરે નહીજ પડે;—પરસ્પર ઐક્યતા એજ પ્રેમનું મુળ છે; માટે તવા અમુલ્ય ઝરાનું પાન કરવાને ઉત્સાહી થાઓ;

સ્વચ્છ સુવર્ણ તે સુવર્ણજ છે,—પણ પિતળ ઉપર કે ત્રાંખા ઉપર સોનાનો ઢાળ ચઢાવેલો હોય તે ઉતર મોહ પામતાં નહી; એજ મોહ બંધનમાં ગાંખનાર છે. એજ મોહ હુઝારી કુવામાં ધકેલી દેનાર છે—સ્વાસ્થી પર પુરૂષોનો પ્યાર સુવર્ણનો ઢાળ જેવો છે. તેવા પર પ્યાર રૂપી ઢાળ ઉપર મોહ પામેલી અબજા બ્યારે પ્રસાય છે ત્યારે પછીથી બહુજ પસ્તાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને મુકીને નિઃશ વર્ગના પુરૂષોથી પ્રેમ સાંધીને અને ઘગ્યાર મુકીને ચાલી ગઈ છે. પણ બ્યારે કાળે કરીને તે સ્ત્રીની સ્થિતિ જોવામાં આવી ત્યારે તેને અન્ન પણ ખાવાને મળી શકતું નહોતું—એટલુંજ નહી પણ તેના મર્ણુ વખતે તેની સારવાર કરવાને કોઈ બેલી થનાર મળી શક્યું નહોતું;—એવી અનેક સ્ત્રીઓની માફી સ્થિતિ સાંભળવામાં અને જોવામાં આવી છે. તેમજ તેવા કુટિલ પુરૂષોનો પણ કોઈ ઇતખાર નથી રાખતા અને તેઓ નિરૂદ્ધાંગી થઈને અને અથડાઈ અધમ ઢશાને પ્રાપ્ત થએલા રીયાઈને મર્ણુ પામે છે. મતલબ એજ છે કે, તેવી સ્ત્રી અને તેવા અધમ પુરૂષોના આંતઃકરણમાં એક ખીજા પ્રત્યે નિખાલસ પ્રેમ ન છતાં કેવળ વિકારી અને સ્વાર્થી પ્યારથી તેઓ તેવી અધમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે;

એટલા માટે પોતાની સંતતીને ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી આપવાની જરૂર છે,—અને તે કામ માતાનું છે. બ્યારે પુત્રીને વિદ્યાદાન દેવામાં આવે અને તે સાથે સંસાર વ્યવહારનું ઉત્તમ જ્ઞાન, કેળવણી, અને સનાતન ધર્મનો બોધ દેવામાં આવતાં તદ્દન સુખાસ્વામાં આવે તો તે પુત્રી પોતાને મળેલા ઉચ્ચ બોધ પ્રમાણે જીવે.

સાની સંતતીને ઉત્તમ રીતે સુધારી શકે. એમ થવાથી ધણીકાં સુધીમાં તમામ પ્રજાનો ભાગ સુધરી શકે;—મતલબ કે કેળવણી આપવાનું સાધન અને ધર્મ માતાનો રહેલો છે, વળિ માતાની ગાદમાં રાત દીવસ બાળક પડી રહે છે—બાળક પણ જેટલે દરજ્જે શસ્ત્રાતમાં માતાને આજીવે છે, જેટલે દરજ્જે તે પોતાના પિતાને બાળી શકાતું નથી. માટે તે બાળકને સુધારવાને માતા શક્તિવાન છે.

પ્રિય બેહેનો—માળીનો જે ધર્મ છે એજ ધર્મ છે એજ ધર્મ તમારો છે, બાળની અંદર દરેક જાતના પુષ્પના છોડ પાળવાને જરૂર પુરતું જગ્યા આવે છે. અને તે ઉપરથી સુગંધિત અમુદ્ય પુષ્પ રૂપી ગુણનો લાભ લે છે, તેવી રીતે માતા, પોતાની સંતતીને માળીની માફક ઉત્તમ બોધ અને કેળવણીરૂપી અમૃત પાછ, પાળીને, તે સંતતી પાસેથી તેમના હાથથી થતાં સદ્કર્મરૂપી ફળ નિહાળવાને માતા ઉત્સુક થાય છે. એજ માઆપનું ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે.

જે માતા પિતાએ પોતાની સંતતીને કેળવણી આપી નથી. તે માતા પિતાની સંતતી અધમમાર્ગે ચઢીને મહાધીર કર્મ કરનારી અને ત્રાસ દેનારી પ્રગટ થાય છે;—તે સંતતી માતપિતાને દુઃખ દે છે, અમર્યાદ વર્તનથી મસ્ત બને છે; અને માઆપને કદાશત્રુ ગણીને બુદ્ધા રહે છે;—કેળવણી નહી આપવાના આહવા અનેક પરીણામ થાય છે,

પ્રિય બેહેનો ! મારાં માતપિતાએ મને કેળવણી આપી નહોતી; પૂર્વના મંસ્કારથી માત્ર વાંચતાં લખતાં શીખી, પરંતુ કુસંગથી મારી વ્રતિ બગડી હતી; અને જે જે કાર્ય કર્યા તે અધમ કાર્યની દરગુજર મારા માત પિતાએ કરી હતી; જેમાં તેમની ચરમ પોશીમાં માસ્તક ઉપર અંકુશ રહ્યું નહોતું અંકુશથી જેમ હાથી પાંશરો ચાલે છે તેમ ઉત્તમ શિખામણ રૂપી કેળવણીથી સંતાન સુધારાને રસ્તે સિધ્ધા ચાલે છે આટલા બે શબ્દો બોલીને હવે હું અટપી લઉં છું હું દર અઠવાડીએ દરેક વિષયનું બાપણ માહારી આર્ય ભગનીયોને કંઠી મંબળાવીશ. આજે સંતતી સુધારવાને વિષય કહ્યો છે. જેને માટે હું ઉત્તમ દાખલો આપું કે આ સભામાં વિરાજમાન થએલા નામાંકિત શેઠ માણેકલાલ ભાષને મેં દગો દીધો હતો; તેમનું મેં ઘણું દરજ્જે નુકશાન કર્યું છે, છતાં તેમણે હું અધમ ઉપર રોશ નહી લાવતાં ઉલટમાં ઉપકાર કર્યો છે;—એટલું જ નહી પણ માહારી નિર્મળ વ્રતિ બાળીને તેમનું પવિત્ર રદ્ય આનંદ યુક્ત થયું છે. એવા

માણસો વિરલા હોય છે; કે અપકાર ઉપર ઉપકાર કરે; તાત્પર્ય તેમના માત પિતા તરફથી ઉચ્ચ કેળવણી અને પછીથી સુસંગનું રજા તેમણે મેળવ્યું છે કે જેમાં દયા અને ક્ષમાનો ભાગ રહેતા ન્યાયને અનુસરીને ઉપકાર કરવા ઉપર પ્રતિ દોરાઈ છે.

ધૈર્ય પ્રત્યે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરીશું અને માગણી કરીશું કે—માહારી પ્રતિ નિરંતર કાયમ રાખે હવે માહારે દ્રવ્યનું કેધરનું કંઈજ કામ નથી કેવળ આર્ય ભગનીની શેવામાં મારો વખત આનંદ યુક્ત વ્યતીત થાય, વળી તે સાથે મણું પર્યંત સુધી અસ્મર્ય જીવ કાયમ રહે, અને એક પરમાત્માના સ્વરૂપને ઓળખવાને વિકાર રહિત, વાસના રહીત અને અહંભેદ રહીત આ માહાર રદ્ય રહે એટલું માગીશું અને સર્વે ભાઈઓની સમક્ષ થએલી જીલની ક્ષમા માગીશું.

મીસ્તર માણેકલાલ ભાઈએ મને ઉપદેશ તરીકે ઠરાવીને આ ગુર્જર ભુમિ ઉપર વસનારા ભગનીયોને ઉત્તમ બોધ દેઈ ફરવું અને આતુરમાસ અહિંમાં ગાળવો એવો બંદોબસ્ત મારે માટે કર્યો છે જેમાં માહારો દેહ જમીન ઉપર પડતા સુધી સંતોષ પુર્વક ખોરાક અરચ વસ્ત્ર ઈત્યાદીક ખીજ ખે વ્રદ સ્ત્રીયો સુધાં નભી શકે તેવું કરેલું છે તેથી તેમનો અત્યંત આભાર માનુ છું આ પ્રમાણે કમળા બોલીને ખેસી ગઈ.

શ્રી મંડળમાં અને પુરૂષ મંડળમાં કમળાના નીકળેલા શુદ્ધ ઉદગાર ઉપર ઉપરા ઉપરી તાળીયો પડવા માંડી.

આ ઉત્તમ સભામાં માણેકલાલની ઉત્તમ પ્રશંષા થઈ થોડીક વાર થઈ એટલે સભા વિસર્જન થઈ તે સાથે કમળાના મુખથી ની કળતા બોધ વચનો વખતે વખત સાંભળવાને સર્વ માણસોનો આગ્રહ થયો કમળાને ઉત્તમ માન આપવામાં આવ્યું અને હેવટે સના રંભમાંના સર્વ જનો પોત પોતાને ઘેર આલ્યા ગયા.

ખુશ ખબર.

આ પુસ્તક તથા નીચેના પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી રા-
કડી કીંમતે અગર વી. પી. શી મોકલવામાં આવશે. કોઈ
વેપારીને સામટા લેવા હશે તેને કીકાયત લાભે આપવામાં
આવશે.

મદનચંદ્ર નવનીતકળા	૧-૮-૦
પરમાર પૃથુસીંહ અને સતીબેના (ભાગ ૧ લો.)	૧-૪-૦
પરમાર પૃથુસીંહ અને સતીબેના (ભાગ ૨ જો.)	૧-૮-૦
નળ અને દમયંતી (ગાયન ભાષણથી ભરપુર.)	૦-૧૨-૦
ઉદયબાળા (ગાયન ભાષણથી ભરપુર.)	૦-૮-૦
સુરસેન રસીકા (ગાયન ભાષણથી ભરપુર.)	૦-૮-૦
ધર્મ ગુપ્ત નાવેલ.	૦-૮-૦
અજબ મોહીનીની વાર્તા.	૦-૮-૦
સુંદર મણીની વાર્તા.	૦-૪-૦
મનહર મોતીની વાર્તા.	૦-૪-૦
જંગી બહુગર.	૦-૪-૦
બમ્બન મુગલાનીનો કીસ્સો.	૦-૪-૦
ગમ્મતધંદ (પેટ પકડીને હસવાની વારતાઓ.)	૦-૪-૦

દરેક ચોપડીઓનું પોસ્ટેજ ભુદુ આ સિવાય ધણી
જાતના પુસ્તકો નીચેના સરનામેથી મળશે.

મળવાહું ઠેકાણું,
ધી હર્ષદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.
અમદાવાદ.

નું પુસ્તક ખાતર
સ્તકો ખરીદ કરો
આનાં આપનાર

યાને
પાતાને આજખાવનાર પુસ્તક,

સૂર્યકાન્ત

(વેદાન્ત વીષય.)

મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદું

દેવતાઈ જંગી મદુગાર.

મૂલ્ય ફક્ત આઠ આના. પોસ્ટેજ જુદું.

આ શિવાય તમામ જાતની વારલાઓ તેમજ તારા
ના રાખા ઉપયોગી કાચકા સંબંધી ધર્મ સંબંધીના
પુસ્તકો સસ્તામા સસ્તા ફક્ત અમારીજ કંપનીમાં વિચર
છે, માટે એકવાર મંગવી ખાતરી કરો.

મળવાનું ઠેકાણું.

કે. એમ. દુધવાળાની કંપની.
ધી. ઉર્પદ પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ-અસહવાદ.

દરેક કુટુંબન અતિ ઉપયોગી.
વેદ. એમ. એન. મેહતાની જનાવેલી.

આર્ય ઔષધ રતનાવળી. ૧૦૮
વાળુ પુસ્તક.

એકધા આનાતી પાણી ટીકી મોકલી મંગવી
વાર્ડેકમાર થાઓ.

મળવાનું ઠેકાણું.

વેદ. એમ. એન. મેહતા.

કે. ઉચા. (૧૨૫૦)

